

vi människor

Nr 4 1985
Pris 25 kr
(befriad från moms)

VILDROSOR och TISTLAR

DE SOM INTE FÅR, INTE VILL ELLER INTE KAN ROSTA

Så var det dags igen.

I förra numret lovade vi att vara tillbaka i valrörelsens slutspurt.

Och här är vi nu — även om det såg dystert ut ett tag.

Det gör det förresten fortfarande.

Om några dagar kommer fem och en halv miljon människor att gå till valurnorna.

6 282 045 är röstberättigade.

Vildrosor och tistlar kallar vi lite självsvåldligt dem som inte får, inte kan eller inte vill rösta.

Vilka är det då som inte ryms i den välansade trädgården?

Det är ca 17 000 omyndigförklarade.

Det är ca 400 000 utländska medborgare. (250 000 av dem har rösträtt till landsting och kommunalval.)

Omkring 780 000 av dem som får ger inte sin röst.

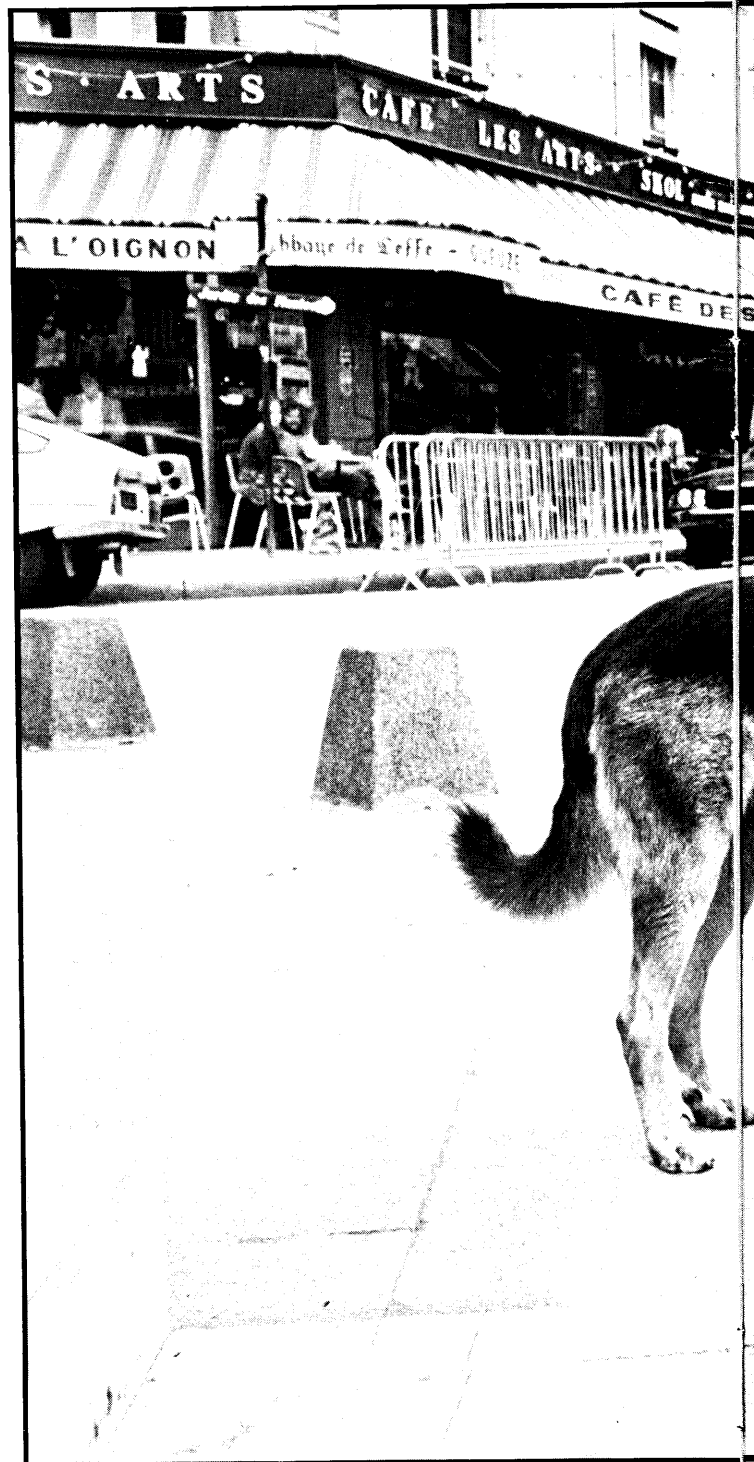
Många vill inte.

Orkar kanske inte.

Hur många som skulle vilja, men inte kan, på grund av sjukdom till exempel, vet man inte.

Tack, ni vildrosor och tistlar som medverkar i detta nummer! Utan er vore livet outhärdligt.

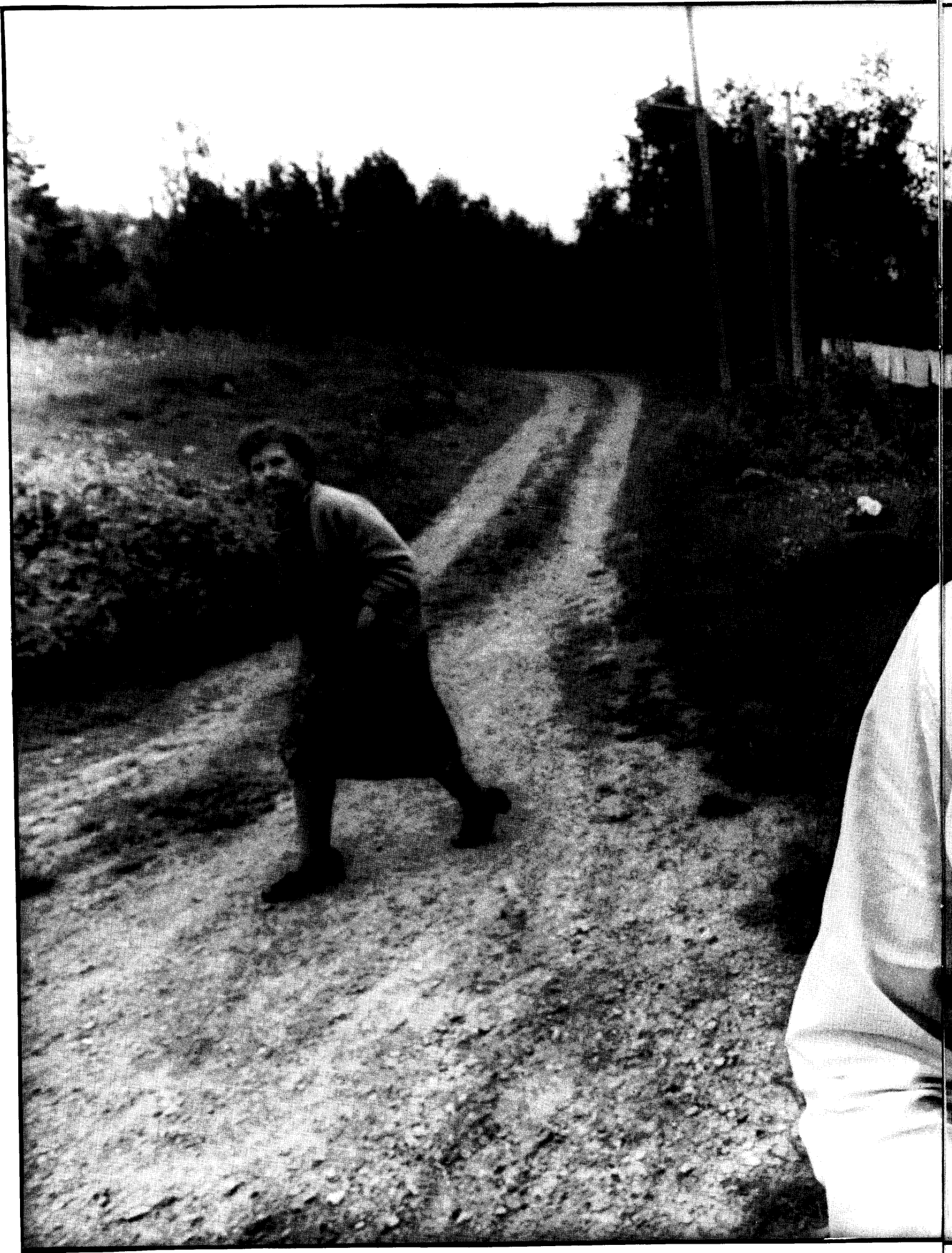
Och att bilden till höger är från Paris spelar ingen som helst roll.

VI MÄNSKOR utges av Svenska Kvinnors Vänsterförbund. Nr 4 1985. **POSTADRESS:** Barnängsgatan 23, 116 41 Stockholm tel: 08-40 90 65. **REDAKTION:** Monica Dalin och Susanne Johansson (tjl). **ANSVARIG UTGIVARE:** Lotta Schüllerqvist. **PRENUMERATION:** 100 kr. Stödprenumeration 125 kr. Gåvoprenumeration 85 kr. **POSTGIRO:** 90 24-1. **VI MÄNSKOR** utkommer med 6 nr/år. **REDAKTIONSKOMMITTÉ:** Eva Ekelöf, Agneta Furvik, Gun Fälth, Agneta Gustafsson, Lotta Schüllerqvist. **FAKTAREPORTAGE:** Gun Fälth, Pia Axelsson. Redaktionen ansvarar endast för beställt material. **TRYCK:** Tryckeri AB Federativ, Stockholm 1985. **SÄTTNING:** Ordgruppen, Stockholm. **OMSLAGSFOTO:** Cina Gotby. **BAKSIDA:** Marie Andersson. Båda bilderna från Greenham Common.

Pekka Paakko

DE SOM VILL MEN INTE FÅR

I dag finns i Sverige cirka 17 000 omyndigförklarade personer som alltså inte har rösträtt.

Majoriteten av dem blev omyndigförklarade före 1976. Enligt den dåvarande lagtexten skulle den som fyllt 18 år förklaras omyndig av rätten om han på grund av:

- ☐ sinnessjukdom, sinnesslöhet eller av annan rubbning i själsverksamheten är ur stånd att vårda sig eller sin egendom.
- ☐ att han genom slöseri eller annan grov vanvård av sin egendom eller eljest genom otillbörligt förfarande med avseende på egendomen äventyrar sin eller sin familjs välfärd.
- ☐ att han hemfaller åt missbruk av rusgivande medel och i följd därav inte kan vårda sig eller sin egendom.
- ☐ sjukdom, försvagat hälsotillstånd, lyte, oerfarenhet eller annan orsak behöver annans bidrag i vården av sina angelägenheter, och själv begär eller samtycker därtill.

1976 då lagen ändrades var 30000 omyndigförklarade.

Enligt den nuvarande lagen kan den som på av psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag och då det inte räcker med att förordna en "god man" (vilket är helt frivilligt för personen i fråga) bli omyndigförklarad.

Den gode mannen står under överinseende av överförmyndaren. ibland händer det att den gode mannen byts ut därför att hon eller han inte är lämplig.

1976 då lagen ändrades var 30 000 omyndigförklarade. Domstolarna blev i ett slag mycket mer restriktiva.

1974, när den gamla lagen gällde blev över 1000 personer omyndiga. Under 80-talet har det rört sig om ca 50 om året.

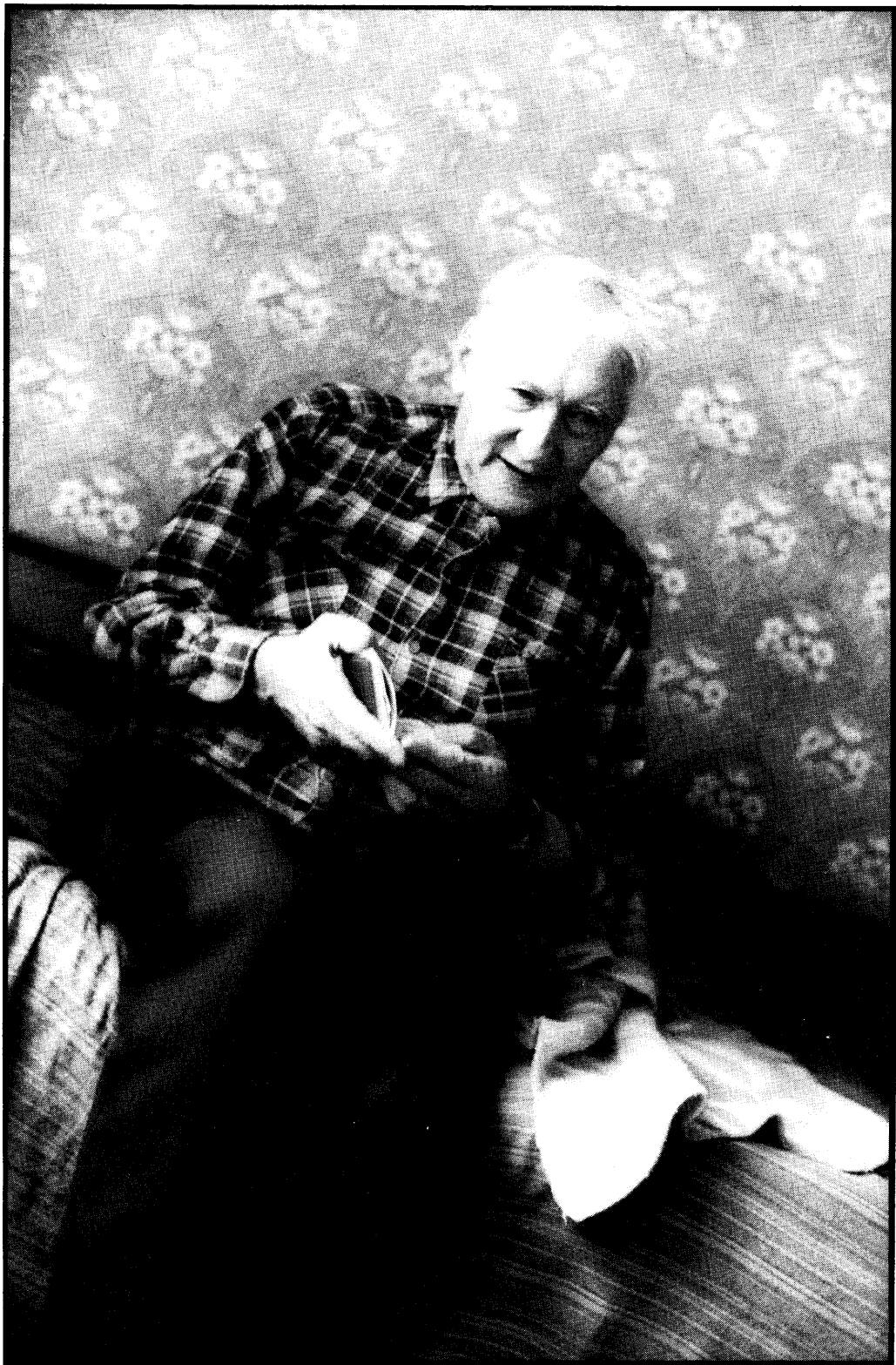
De personer som är så svårt psykiskt sjuka att de kontinuerligt vårdas på sjukhus och som inte är kapabla att företa sig rättshandlingar överhuvudtaget behöver *inte* omyndigförklaras. Det har alltså kvar sin rösträtt.

En moderat riksdagspolitiker har flera gånger motionerat till riksdagen om att fler personer än idag borde omyndigförklaras — just därför att hon anser det stötande att personer som är mer eller mindre avstängda från världen ändå har rösträtt.

Vilket som är det egentliga motivet bakom motionerna — äkta rättspatos eller rädsla för att "fel" partifunktionär skall påverka de röstande — kan man bara spekulera i. I vart fall har lagutskottet avslagit motionerna med motivering: att "de nya reglerna inte prövats tillräckligt länge" och att "utredning pågår."

Ungefär 300 personer om året får sina omyndighetsdomar hävda.

Håkan, Stöllet

LIDANDETS LAG

TEXT: MONICA DALIN

BILDER: PEKKA PÄÄKKÖ

”Jag har varit omyndig i 15 år snart. Det är det värsta som kan hända en människa. Det känns som om jag suttit 15 år i husarrest.”

”Man får inte ge någon människa så mycket makt över en annan. Omyndighetslagen hör inte hemma i ett demokratiskt samhälle.”

Två röster kommer hela tiden tillbaka till mig när jag sitter och halvsover i bilen på väg hem från Värmland.

Den ena tillhör en man i min egen ålder, som sitter i ett pojkrum i ödemarkerna nära norska gränsen och lyssnar på musik och ser på TV hela dagarna.

Den andra är Gunnar Wiktorssons, överförmyndaren som hjälpt 53 människor att få bort sina omyndighetsdomar. Han är snart 70 år.

Pekka och jag hade rest runt i norra Värmland i tre dagar och besökt människor som var eller hade varit omyndigförklarade.

Ibland åkte vi vilse, och vi fick knacka på vid någon gård för att fråga efter vägen. Folk känner varandra på landet. Folk känner till varandra.

”Ja, där har de visst en son som är ofärdig” eller ”Du menar han som är lite rolig”, så där kunde det låta. När vi senare hittade den person vi letade efter såg vi inte något avvikande hos honom eller henne. Jo, kanske en sak.

— Har du lagt märke till deras ögon, Monica, frågade Pekka, när vi körde genom skogen mellan Røjden och Bøgelangen.

— Så snälla på något sätt — oskyldiga. Så klara ögon de har.

Att bli omyndig innebär att man blir behandlad som ett barn igen, juridiskt sett. Man får inte rösta, inte gifta sig, inte hyra lägenhet, inte underteckna kontrakt, inte ta körkort, inte ge bort sina pengar, inte skriva testamente; kanske inte ens välja sina egna kläder eller färgen på tapeterna i sitt hem, som några av de människor vi träffade.

Arbeta får man däremot och ta hand om sina barn, om inte myndigheterna lägger sig i. Men inte kvittera ut barnbidraget.

Solen skiner för första gången på länge. Det har regnat tidigare under resan, men det var egentligen ganska skönt. Vi möter många bilar på väg mot Värmland. På väg till Ransäter antagligen. Tage Erlander skall gravsättas i dag. I radion sjunger de ”Människovärdet vi fordrar tillbaka...”

Undrar vad som hänt om Tage Erlander blivit så gammal att han blivit senil. Hade man tagit ifrån honom rösträtten då, tänker jag. Fast lagen är ju ändrad nu. Men Gustav den femte då? Inte blev han omyndigförklarad.

Lagen om omyndighet är en klasslag, hade Gunnar sagt.

Gunnar Wiktorsson blev överförmyndare i Torsby för fem år sedan. Det är ett politiskt uppdrag som han fick efter pensioneringen. Han är aktiv socialdemokrat. Mycket röd säger folk i trakten.

Under dessa 5 år har 53 människor fått sina domar hävda. Ingen har blivit omyndig.

35 människor är fortfarande omyndiga i Gunnars distrikt, men han räknar med att få även dem myndigförklarade. Det största problemet är att det tar tid att få en bedömning av en läkare med specialistkompetens. Norra Värmland har läkarbrist.

— En gång om året skall förmyndarna redovisa för överförmyndaren hur de tagit hand om sina myndlingar. När jag fått in rapporterna det första året märkte jag att det bara stod om pengar i dem. Det verkade som om jag skulle vara något slags revisor. Men jag undrade hur det var med vårderna av de där människorna jag fick rapporter om.

— Jag började fundera på vad det var som jag hade åtagit mig egentligen. Omyndighetslagen skulle ju vara en vårdande lag, den stod till och med i föräldrabalken. Hur gick den där vårderna egentligen?

— I lagen, som jag läste igenom noggrant, stod det att

man en gång om året skulle bedöma om omyndigheten kunde hävas. Det verkade inte som om någon förmyndare gjort det. Så jag började åka och hälsa på folk.

Den första han besökte var Elsa Persson. Hon hade varit omyndig i 40 år. De drack kaffe och småpratade några timmar. Gunnar blev mer och mer förvånad.

— Jag kunde inte se något ovanligt med henne, hur jag än försökte.

Pekka och jag hälsade också på Elsa. Hon bodde med sin fästman och sin son i en villa som hon köpt när hon blivit myndig igen.

Runt huset blommade rosor och löjtnantshjärtan. Det var strax efter midsommar.

Inomhus lade jag märke till fotografier, tavlor, handbroderade kuddar och dukar. Det doftade nybakade bullar. Allt var prydligt och hemtrevligt.

— Varje gång jag ser Gunnar får jag lust att krama om honom. För det han har gjort för mig, det är det bästa som någon har gjort, sa Elsa,

Ibland hade jag svårt att förstå henne, på grund av dialekten — och för att hon skrattade så hjärtligt och ofta.

När Elsa var två år dog hennes mor. Elsa och en av hennes bröder fick bo hos en moster,

Barndomen var ändå ganska ljus och lycklig.

När hon var klar med folkskolan fick hon börja jobba i familj, ett tidvis hårt jobb. En dag fick hon ett anfall. Det var epilepsi. Läkaren som undersökte henne trodde att det berodde på att hon fått arbeta för tungt när hon varit för ung, och att epilepsin skulle ”växa” bort, om hon tog det lugnt.

I samband med att Elsa sökte sjukpension blev hon omyndigförklarad. Anfallen försvann med åren och hon kunde börja arbeta igen, men omyndigheten var kvar.

Elsa hade en pojkvän när hon blev sjuk. Han satt bredvid henne i soffan när vi kom, men gick ut i köket när vi började prata.

Senare kom han in med kaffe.

Elsas hand snuddade då och då vid hans. Han lade armen om hennes axlar. De såg ofta på varandra och log, verkade nästan förälskade fast de varit tillsammans så länge.

Kanske inbillade jag mig bara.

Elsa blev gravid när hon var 20 år men de kunde inte gifta sig.

— Jag ville inte gå till förmyndaren och tigga. Vi förlovade oss i stället. Folk pratade kanske, för det var inte så vanligt då att man bara bodde ihop och det var en skam att föda barn utan att vara gift. Men vad skulle vi göra?

Det ifrågasattes aldrig att Elsa skulle få ta hand om sin son. Några år senare fick hon ännu ett barn. Det var makens systerdotter. Flickan var bara 4 år, när mamman dog.

Nu är båda barnen vuxna. Sonen är bonde. Dottern har två barn.

— Det är underbart att kunna köpa barnbarnen presenter utan att be om lov.

Elsa uppfostrade två barn, skötte hem och hushåll, arbetade tidvis utanför hemmet med matlagning och servering, men varje månad fick hon gå till förmyndaren och be om pengar och redovisa sina utgifter.

— Jag var tvungen att be om kvitton överallt, i affären, hos hårfrisörskan. Till sist ville jag inte gå och handla. Jag blev nästan folkskygg, så skämdes jag. Jag kände mig inte som en riktig människa.

När det skulle göras större inköp gick förmyndares fru med Elsa och handlade.

— Jag skulle köpa en ny kappa, för den andra var utsliten. Det fanns två kappor som passade i storlek i affären, en som jag tyckte om och en som var ful. Då fick jag inte köpa den jag ville ha, för förmyndarens fru tyckte den var för dyr. Jag fick den jag inte tyckte om.

Det var alltså den enda kappan Elsa köpte på fyrtio år. Förmyndarens fru gick med Elsa till posten för att sätta in hennes pengar.

— En gång sa hon till postkassörskan: ”Vi spar till hennes kista.” Jag tänkte i mitt stilla sinne att det har jag både man och barn och barnbarn som tar hand om, så det har inte du med att göra.

— Blev du inte arg? frågade jag.

— Postkassörskan blev mycket upprörd och sa till mig att anmäla det, svarade Elsa. Men jag vågade inte. Jag hade inget självförtroende alls — trodde nästan att människor hade rätt att hunsas mig. Och jag var ju beroende av förmyndaren. Jag trodde att omyndig, det var man på livstid.

Elsa röstade för första gången förra valet.

— Det var som en högtidsstund. Beviset på att jag var en fullständig människa, som alla andra.

— Man hade ju läst tidningarna och sett på TV inför valen alla år. Och visst hade jag åsikter. Men det kändes som om man inte hade rätt att lägga sig i som andra människor. Jag grät ofta.

— Visste du vad du skulle rösta på, undrade jag.

— Det var inte svårt. Elsa skrattade glatt och nickade mot fästmannen som såg generad ut.

— Jag gjorde som han.

Vi hängde över en gårdsgård och beundrade sonens kor. Det var renrasiga kullerbrokiga eller vad det nu heter, i alla fall en nästan utdöd ras.

Vi talade om miljön. Granborrelarven hade förstört stora områden skog i trakten, men naturen höll på att återhämta sig. Granborrelarven var inte så talrik längre. Elsas son trodde det kunde bero på att myrorna kommit tillbaka sedan det blev förbjudet att spruta skogen.

Sonen var glad för att Elsa blivit av med omyndigstämpelein. Alla andra släktingar och vänner också. Ingen hade vetat att omyndighetsdomen gick att häva. Alla hade trott att den var för livstid.

Men förmyndaren då, han borde ju ha veta det, tänker jag när vi passerar Örebro. Han har ju dessutom fått betalt för att vårda sig om Elsa.

Eller överförmyndaren som hade tjänsten innan Gunnar, varför gjorde inte han något?

Jag säger det till Pekka.

— Jo, säger han, och är tyst en stund.

— Vi skulle ha talat med förmyndaren, fortsätter han.

— Det skulle vi, säger jag.

Man kan inte anklaga sådana som inte fått försvara sig.

— Och förmyndarens fru, säger Pekka.

— Jo, svarar jag.

Håkan Luppert, 72 år, bor på pensionärshemmet Klara strand i Stöllet. Han hade nyligen blivit myndig. Vi åkte dig längs med Klarälven i duggregn. En varg rev fem får i trakterna vi passerade, såg vi i tidningen dagen därpå.

Håkan hade en egen gård och jobbade i skogen när han blev omyndig. Han var då 35 år.

— Jag blev sjuk, och de tog mig till Marieberg (mentalsjukhus). Jag hörde röster och kunde inte sova, förklarade Håkan.

— De gjorde mig omyndig, fast jag inte ville. Men röster-na försvann. De har varit borta länge nu.

Håkan flyttades till Stensta, en institution för psykiskt sjuka och bodde där i 37 år tills han blev myndig.

— Det var väl bra på Stensta. Men här på Klara Strand är det bättre. Mera fritt.

En bror tog över gården. Han skötte den bra tyckte Håkan. Nu var han död, och gården skulle auktioneras ut. För Håkan spelade det ingen roll. Han var inte spekulant.

— Du är inte gift, sa jag.

— Nu är jag för gammal, sa Håkan, och blinkade åt mig med ena ögat och låtsades som om jag föreslagit något. Drev lite skämtsamt med mig, faktiskt.

Han kände sig inte ensam, sa han. Han hade goda vänner och släktingar. Han var nöjd, och hade inget att klaga på. Livet hade nog inte blivit annorlunda om han varit myndig, trodde han, han var så van vid omyndigheten att han inte brydde sig om den.

Men när Gunnar föreslog att han skulle ta bort den, tyckte han det var bra.

Jag frågade om det blev någon skillnad, när han blev myndig.

— Nej. Jag var allt samma person som innan, svarade han.

— Men nu ska jag rösta. Det är bra.

— Vet du vad du skall rösta på?

— Det vet jag nog. Det blir samma som förut. Innan jag blev omyndig.

— Du ser så glad ut, sa jag, för det gjorde han.

— Ja, nu är jag glad. Jag är mycket glad, sa Håkan.

Det här är de viktigaste jag gjort i hela mitt liv, sa Gunnar någon gång under de samtal vi hade.

Han förtydligade:

— Det är ju människor det gäller. Jag måste säga att jag inte hade en aning om att någon sådant här försigick i Sverige. När man hör vad de här människorna varit med om, eller när man ser deras glädje när de blir av med omyndigheten... Det är något otroligt.

— En omyndig som råkar ut för en olämplig förmyndare kan bli trakasserad något fruktansvärt. Det finns ingen möjlighet för samhället att kontrollera alla förmyndare. Man får helt enkelt inte ge någon människa så stor makt över en annan.

— Det värsta är att det är lagen som är upphov till allt detta lidande.

— I stället för att vara en vårdande lag har den blivit en lidandets lag. Jag undrar vad Europadomstolen egentligen skulle tycka om den.

Pekka och jag bodde hos en bror till en kompis till mig, och hans fru Siv.

En kväll kom vi hem extra sent helt uppfyllda av mötet med en ovanligt klok och ödmjuk man. Han var sextio år och hade varit omyndig till för några år sen. Han var från Syslebäck och hette Olle Florell.

— Honom brukade jag reta när jag var liten, utbrast Siv.

— Han blev alltid så arg.

Olle hyrde en liten lägenhet i Torby medan hans hus reparerades.

Han längtade hem.

— Här kändes det instängt. Där jag bor är det fritt överallt omkring, så man ser grannarnas hus, sa han.

— Jag har inget att göra. I stan är det svårt att bli bekant. Man säger hej, men sen blir det inget mer. Inte kan man gå in till grannen och säga att man vill prata.

— Det kan bli ensamt på landet också. Men där känner jag många sen jag var barn.

Olle är född i Syslebäck, men flyttade därifrån när han var i 15-årsåldern, och hans mamma plötsligt avled i lunginflammation.

På den tiden fanns det bara två alternativ för en pojke som slutat skolan. Att jobba i skogen, eller att flytta, och arbeta på annan ort.

— Jobben ordnade kommunfullmäktige.

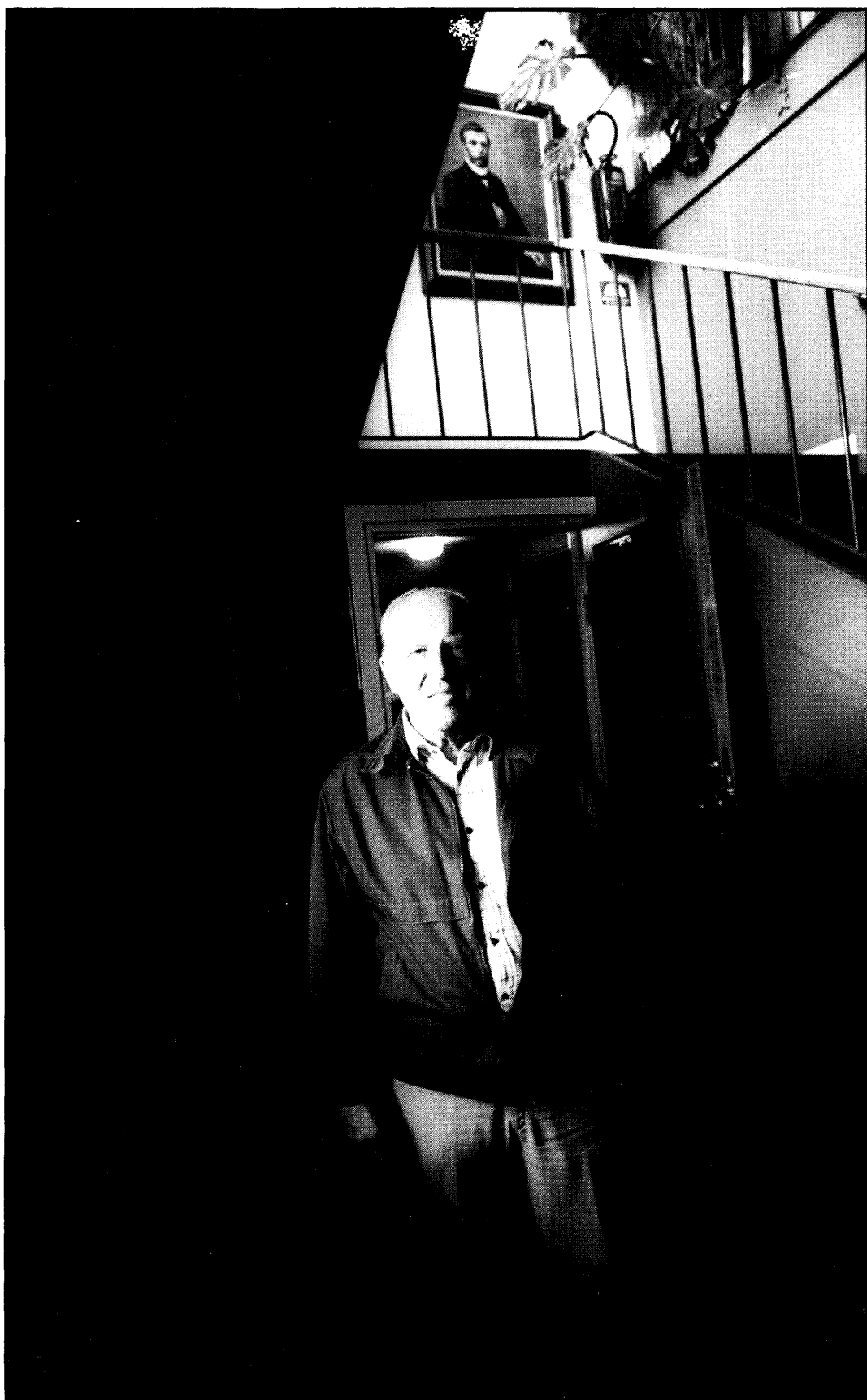
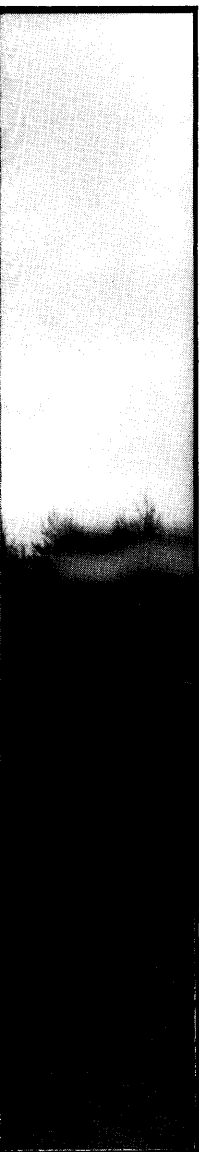

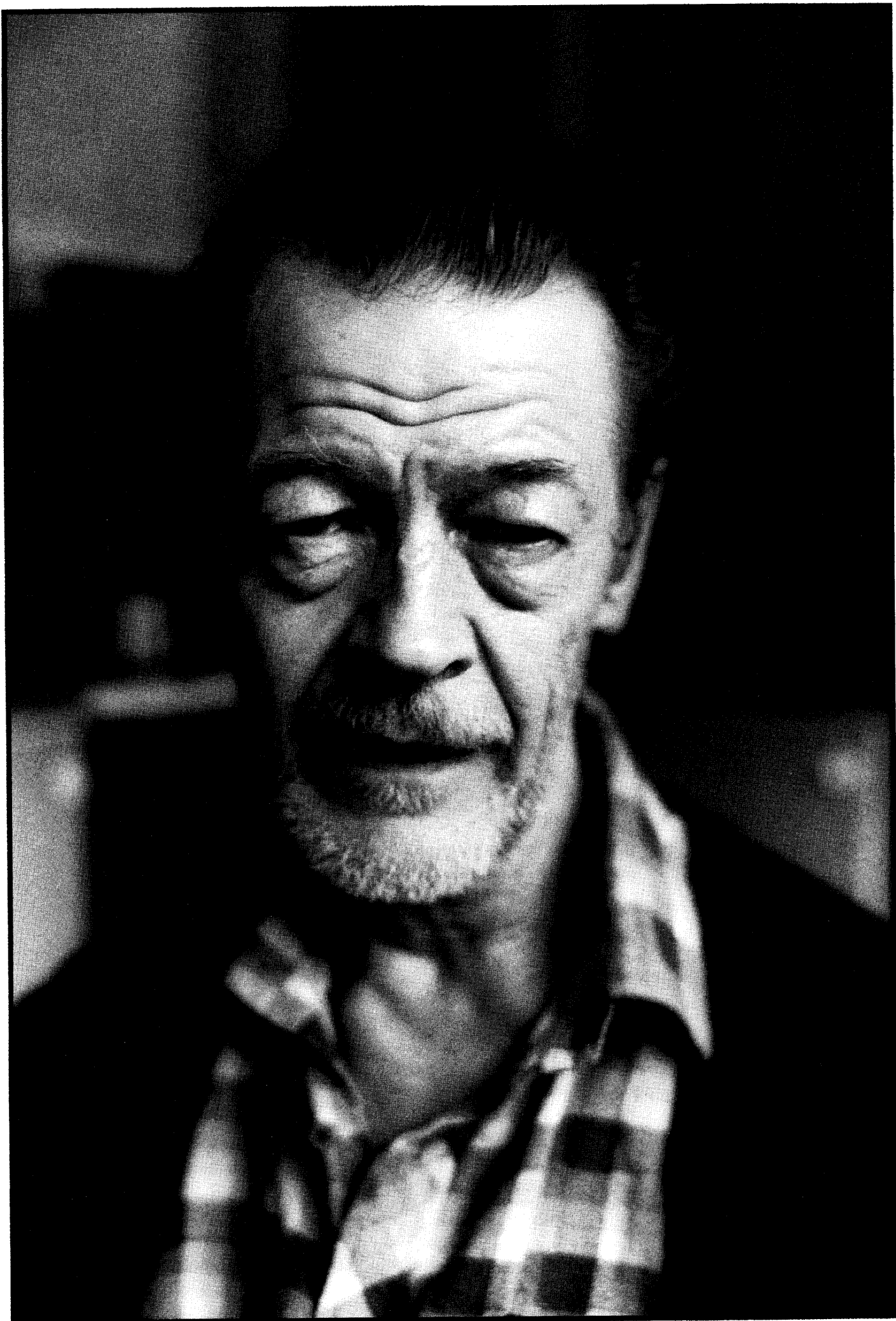
Regn på bilrutan

Elsa med fästmannen, Östmark

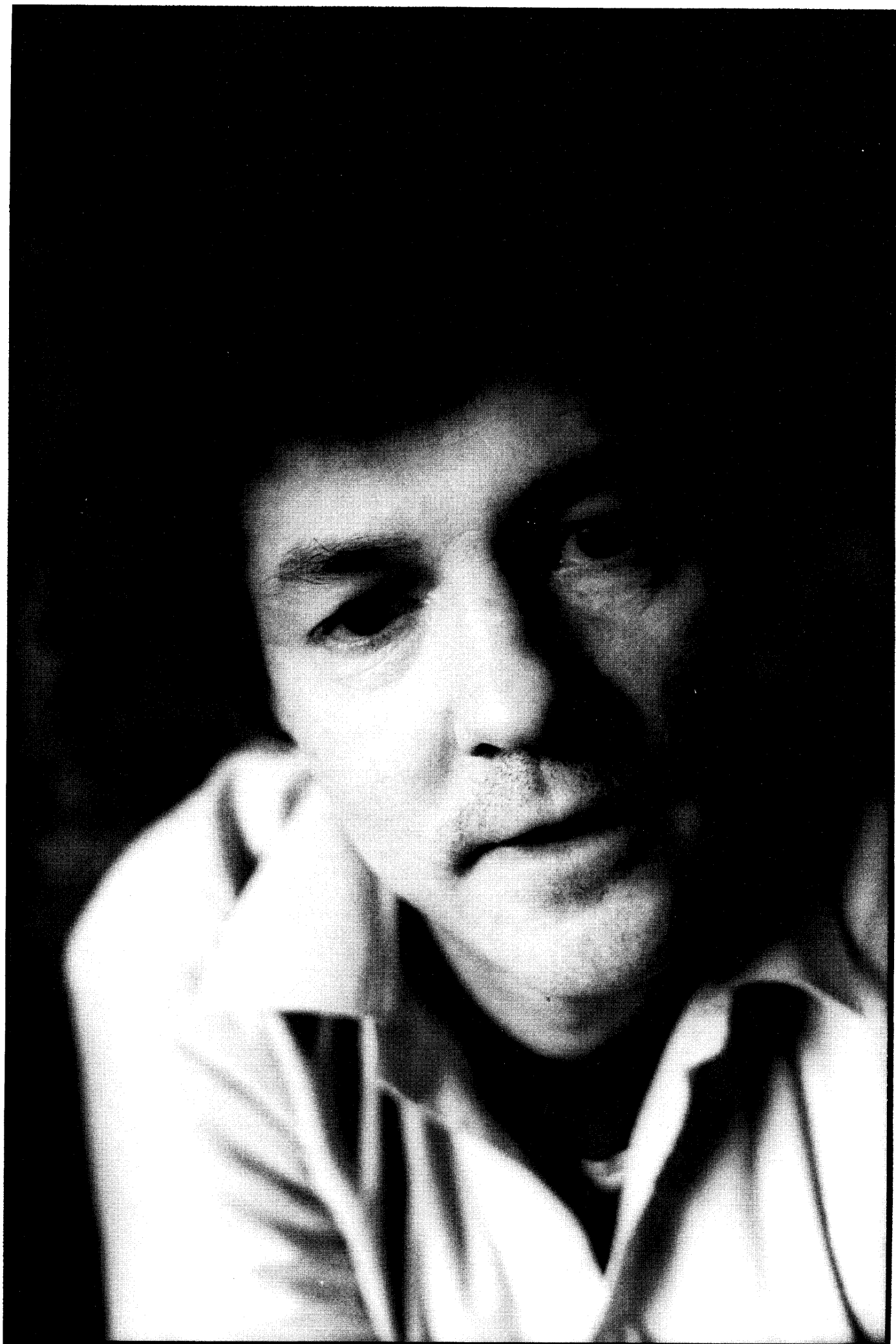

Olle, Sysslebäck

Ingvar, Røjden

På så sätt blev det inga socialhjälpstagare i kommunen. Olle och en av hans bröder flyttade till Karlskoga för att jobba på Asea. De hyrde rum, och bodde ihop några år.

Olle gjorde militärtjänst som infanterisoldat. Därefter hade han många olika jobb och bodde i Sundbyberg, Bofors, Uddevalla, Göteborg och på några platser till.

I mitten av femtiotalet blev han arbetslös. Företaget han jobbade på lades ner. Trots att det var högkonjunktur fanns det redan då så kallade avvecklingsorter. Han var trött på att flytta runt, och började längta efter skogen. Han hade fått arva skog och köpte ett hus, ihop med sina bröder.

Olle flyttade hem.

När Olle några år senare förklarades omyndig skylldes det på att han "festade".

— Det var inte många gånger, sa han till oss.

Men kommunalfullmäktiges ordförande, som också var överförmyndare och nykterhetsnämndens ordförande stämde Olle inför tingsrätten. En mäktig man, samme en som ordnat jobb till Olle och hans bror.

Olle fick inte säga så mycket under förhandlingarna som ledde till att han blev omyndigförklarad.

— Allt jag sa vändes emot mig. Särskilt tungt vägde det att jag varit inlagd på Marieberg (mentalsjukhus). När jag flyttade hem, blev det så mycket problem med papper och pengar att jag fick nervösa besvär.

Olle var 36 år när han blev ommyndig.

— Det kändes konstigt. Jag trodde inte det kunde vara riktigt. Om man mätte dåligt innan så blev det ju mycket värre när man blev omyndigförklarad. Då förlorade man sitt människovärde.

Olle tyckte att grannarna tisslade och tasslade bakom hans rygg.

Efter tre år försökte han få domen hävd. Han skrev själv till rätten.

Men fick svaret svaret att det var för tidigt!

Förmyndaren hade bestämt att Olle skulle handla på "bok". Han fick inte lov att gå till vilken affär han ville, bara i en. Sedan betalade förmyndaren räkningen.

— Jag skämdes när jag var tvungen att visa att jag inte var betrodd att ha växelpengar ens.

— Ibland var varorna dyrare i den affären än i andra. Nu går jag aldrig dit mer.

— Jag trodde aldrig att omyndigheten skulle vara så länge.

— Jag var ledsen många gånger, särskilt efter att jag hade försökt få domen hävd. Men till slut är det som om man väntar sig?

— Det värsta var att inte ha sin frihet. Jag kände mig aldrig fri.

Det om friheten sa han flera gånger, som om han inte riktigt tror vi kan förstå detta oerhörda som har hänt honom.

Det kan vi kanske inte heller.

Han fick till exempel aldrig gifta sig. Flickvänner har han haft, också efter att han blev omyndig, men det blir konstigt, när inte ena parten får gifta sig. Kanske hade han kunnat studera, om han varit fri. Det hade han längtat. Nu trodde han det var för sent.

Vi stannade länge hos Olle och talade om allt möjligt; Tage Erlander, miljöförstöring, arbetslöshet, narkotikaproblem, politik, som man gör när man känner sig väl till mods med varandra. Olle var väl insatt i allt som debatterats de senaste åren.

För honom var det hårt att inte få rösta.

— Jag följde med vad som hände förut också, men inte som nu. Det var som om det inte angick mig. Man blir lik-som utstängd, förklarade han,

— Hur kändes det att rösta för första gången på 20 år, frågade jag.

— Som att bli insläppt igen. Det är konstigt vad det kan ändra sig.

Glider in mot Stockholm, i skymningen när alla storstadens lampor håller på att tändas.

Långa köer mot centrum. Pekka får bromsa, köra, bromsa igen.

I Kungsträdgården myllrar det av folk. Ett rockband på scenen. Kvällen är varm.

— I Finland finns det ett straff, som utdöms mycket sällan, säger Pekka.

— Det ges bara för de allra grövsta förbrytelser, som landsförräderi. Man tar ifrån den dömdes hans medborgerliga rättigheter.

Vi känner oss båda illa till mods. Det är som om vi hade smitit från något. Som om vi hade klarat oss undan något, utan att förtjänat det.

Det svåraste var mötet med Ingvar Henriksson. Han är 42 år, jämgammal med mig, och han är fortfarande omyndig. Gunnar hade arbetat för att han skulle bli myndig, men när Ingvar vägrade att acceptera en "god man", ville inte läkaren skriva ett friskintyg.

Hon ville vänta lite.

Men Ingvar hade väntat i 15 år.

Han bodde med sin mor och två syskon på en gård mitt i skogen, nära norska gränsen.

Han kände inte oss och vi kom oanmälda. Vi blev inbjudna till finrummet. Det var svårt att prata till en början. Jag kände det som om vi trängde oss på och ställde klantigt formulerade frågor. Ingvar lyssnade tålmodigt. Sen sa han han:

— Jag har mist alla mina fri- och rättigheter sedan 14-15 år. Det finns inget svårare för en människa. Det känns som om jag suttit 15 år i husarrest.

— Det är som att vara oskyldigt dömd. Det hade varit bättre om jag begått ett brott, för då hade jag varit fri nu.

— Inte ens mördare behöver sitta 15 år.

Han var mycket bitter. Det hemska var att det han sa var sant.

— När jag ser människor i TV, brukar jag undra hur det skulle vara för dem om de blev omyndiga. Inte många skulle klara det.

Pekka frågade om han fick ta en bild i Ingvars rum. Vi gick upp för en trappa. Det var ett sådant där litet rum som brukar finns i vindskupor i gamla hus.

Pekka och Ingvar såg ut att få bra kontakt med varandra.

Jag gick ned och träffade hans mamma.

Hon var ledsen. Hon förstod inte varför Ingmar inte kunde få bli myndig igen. Åtminstone på försök.

— Han tar det så hårt. Det är som om han inte kunde tänka på något annat. Vad blir det av hans liv? Det enda han gör är att sitta på sitt rum. Jag har föreslagit att han skall skaffa moped, med han vill inte träffa folk tror jag. Han har blivit enstörig. Han var en så fin och glad pojke.

När Ingvar konfirmerades hade han själv tjänat ihop till sin konfirmationskostym tidigt. Varje morgon rodde han över sjön för att arbeta med ett skogsarbetarlag några timmar, innan skolan började.

Han tävlade i skidåkning, jag vände på pokalerna som stod på en hylla. Klubbmästerskap, distriktmästerskap. Han var kort sagt en utåtriktad och gladlynt yngling.

Sedan hände det något med honom, som det ju gjort för alla dem vi talat med under dessa tre dagar

Han begick inget brott, skadade inte andra, gick kanske igenom en kris.

Den hjälp han fick var att bli omyndigförklarad.

När Pekka och Ingvar kom ner frågade jag:

— Har du några drömmar... Är det något du vill göra om du blir myndig?

Ingvar tittade ner mot golvet när han svarade.

— Kanske ett arbete... Jag vet ju inte vad jag klarar, efter att ha varit omyndig så länge.

— Något arbete måste det väl gå att få? □

FLER SOM VILL MEN 0 INTE FÅR

Av de cirka 400 000 utländska medborgare bosatta i Sverige har cirka 250 000 rösträtt till landsting, kommun och kyrkofullmäktige. För det krävs att de varit mantalskrivna i Sverige de tre åren närmast före valåret.

Invandrarnas valdeltagande har sedan det första valet 1976 legat mellan 53 och 60 procent.

Det förhållandevis låga valdeltagandet kan ha flera förklaringar:

- Det finns bland invandrarna många unga, ogifta män och kvinnor med låg utbildning och inkomst, faktorer som anses "dra ner" valdeltagandet. Vidare är få invandrare medlemmar i organisationer, vilket också medför lågt valdeltagande.

- Brist på kunskap om politiska partier och politiska frågor, vilket i sin tur kan bero på språksvårigheter och få kontakter med svenska medborgare.

- Valet har liten betydelse eftersom det inte är riksdagsval. Invandrarfrågorna är heller sällan partiskiljande.

- Många avstår från att rösta, tveksamma under korsstrycket mellan det gamla — kanske en jordbruksmiljö med starka religiösa och moraliska värderingar — och det nya — ett industrisamhälle.

Valdeltagande varierar också mellan olika invandrargrupper. Grekerna har genomgående det högsta valdeltagandet, vilket möjligen kan förklaras med att de kommer från ett land där politiken spelar en stor roll i människors liv och där det till och med är en samhällelig plikt att delta i allmänna val.

Idet första valet 1976 var kvinnornas valdeltagande 1 procent högre än männens och i det sista 6 procent högre. Det är alltså en genomgående trend och anmärkningsvärd eftersom många invandrankvinnor inte röstar i sitt hemland.

Forskarna förklarar det så här:

- Det är de *ogifta* kvinnorna som har det högre valdeltagandet. De är samboende oftare än männen och då ofta med svenska män vilket ökar deras benägenhet att rösta.

- De utländska kvinnorna flyttar inte lika ofta som sina landsmän tillbaka till hemlandet. De har i Sverige kanske för första gången fått möjlighet att arbeta och få egen inkomst, kanske har de av familjeskäl svårare att bryta upp och flytta ännu en gång. Därför får de politiska besluten större betydelse för dem.

Rösträttskommittén tillsattes 1983 för att undersöka om invandrades rösträtt kunde utökas också till riksdagen. Den socialdemokratiska majoriteten, som ansåg att rösträtten skulle utövas i det land man bor och *inte* följa medborgarskapsprincipen föreslog att nordiska medborgare i första hand skulle få rösträtt till riksdagen under samma förutsättningar som gäller för kommunalval.

De borgerliga ledamöterna reserverade sig. Det nuvarande kravet på medborgarskap måste finnas kvar, menade de. Också vänsterpartiet kommunisterna reserverade sig och menade att alla utländska medborgare som uppfyller kraven på kommunal rösträtt också skall få rösta till riksdagen.

Betänkandet ledde varken till proposition eller lag. Motståndet från remissinstanserna var massivt.

De "tunga" instanserna, Svea Hovrätt, Statens Invandrarverk, LO, SAF, Diskrimineringsutredningen m.fl. avstyrkte förslaget med huvudargumentet: *Om* man vill att invandrare skall rösta i riksdagsval och därigenom få större gemenskap med det svenska samhället bör man istället underlätta för dem att få svenskt medborgarskap. Kommunerna följde i allmänhet respektive partis ställningstagande med reservationer från både höger och vänster.

Två invandrarföreningar yttrade sig: Jugoslaviska Riksförbundet, som avstyrkte förslaget eftersom det skulle skapa grupper med olika demokratiska rättigheter och Finska Föreningar i Sverige som tillstyrkte förslaget.

Hur röstar då invandrarna eftersom de plötsligt rön-te så stort intresse från politikerna?

De flesta utländska medborgare har kommit hit som "arbetskraft" och studier visar att de flesta också röstar socialistiskt.

Men det finns skillnader mellan de olika invandrargrupperna.

Det finns t ex fler kommunister bland greker och jugoslaver än i andra grupper, finländarna röstar oftast socialdemokratiskt, medan de borgerligt väljarna främst finns bland polacker och baltflyktingar.

Källor: Rösträtt och medborgarskap. Invandrades och utlandssvenskars rösträtt. SOU 1984:12.

Uppgifter från Statsvetenskaplig institutionen, Stockholm, Uppsala Universitet, Överförmyndaren i Stockholm, Domstolsverkets organisationsnämnd, Jönköping, Riksskatteverkets valsektion och Delegationen för invandrarforskning (EIFO).

— Människor i politisk exil lever i total maktlöshet

Hela hennes liv har varit politik.

Född i Grekland 1944 under motståndskampen mot fascismen. Växte upp under inbördeskriget och tvingades att fly när militärjuntan tog makten 1967.

Idag sitter Maria Malama i kommunfullmäktige i Uppsala. Oavsett medborgarskap bör alla invandrare ha full rösträtt i det land där de lever, menar hon.

Hon vet vad ett liv i exil utan politiska rättigheter innebär.

— Invandrare borde ha full rösträtt i det land där de lever och arbetar. Att rösta i hemlandet är omöjligt för de flesta, av politiska eller ekonomiska skäl. Bara i Europa finns idag miljoner människor som i praktiken saknar rösträtt, trots att de lever i demokratiska länder.

Det säger Maria Malama som kom till Sverige som flykting från militärjuntans Grekland för sexton år sedan. I höst ska hon för första gången rösta i det svenska riksdagsvalet — hon blev svensk medborgare för ett par år sedan.

Men Maria är ingen politisk nybörjare. Sedan 1979 sitter hon i kommunfullmäktige i Uppsala, där hon bott sedan 1970.

— Hela mitt liv har varit politik. Man kan nog säga att jag ärvt uppgiften att kämpa för ett bättre samhälle, säger Maria när jag träffar henne i en studentlägenhet i Uppsala, där hon bor med sin man och deras två söner.

Maria föddes 1944 i den lilla byn Melisourgio i norra Grekland. Hennes far var med i motståndskampen mot fascismen under kriget och det efterföljande inbördeskriget. När Maria var knappt tre år stupade han.

— Mamma var bara 20 år när hon blev ensam med mig och min lillebror. När regeringsstyrkorna brev bort oss från byn och förstörde vårt hus var mamma tvungen att söka skydd hos sin far, som stod på fascisternas sida.

1950 återvände Maria med sin mamma till byn, där de levde så gott det gick på en liten jordplätt och några kor. Mamma fick ett litet skadestånd från staten så hon kunde få huset beboeligt igen.

Mamman kämpade för självständighet

— Det var en svår tid för min mamma, säger Maria. Min lillebror hade hon tvingats lämna hos morfar trots att hon visste att det innebar att han skulle uppfosttras med helt andra värderingar än våra. Hon fick slita hårt för att försörja oss. Och var ständigt påpassad av män som uppvaktade henne och bara väntade på att hon inte skulle klara sig längre på egen hand. — Jag var ju liten då, men senare har jag förstått vilken press hon levde under — kvinnor som stod på egna ben, utan manligt beskydd, fick bara inte finnas.

Under inbördeskrigets slutfas, när armén slog ner motståndsrörelsen, hade många av partisanerna flytt till Sovjet och andra länder i Östeuropa. Under 50-talets första år började de återvända, i första hand till norra Grekland, för att bygga upp ett nytt motstånd mot den reaktionära regeringen. Marias by sattes under hård kontroll från armén för att stoppa "infiltratorer".

— Jag minns hur rädslan och tystnaden spred sig. Fastän ingen vågade prata

politik öppet började jag själv bli medveten om hur samhället fungerade. Man såg det i skolan till exempel: att de rikas barn fick bättre betyg än de fattigas. Och vi som hade fäder som var kända som vänstersympatisörer fick inga studiebidrag, berättar Maria.

Efter nio års ensamhet gifte Marias mamma om sig med en yngre man, en kusin till Maria, och fick så småningom två söner till.

— Jag var elva år då, och hade väldigt svårt att acceptera min styvfar. Senare blev vi goda vänner, när jag började förstå att han gjorde mammas liv bättre.

Det gick bra för Maria i skolan, och hon ville gärna gå vidare till gymnasiet när hon blev tolv år.

— Mamma ville också att jag skulle läsa vidare, men först såg det helt omöjligt ut: min styvfar gjorde sig militärtjänst de åren, och vi hade inga pengar att betala skola och böcker med. Men till slut ordnade det sig — jag fick bo tillsammans med mina kusiner i länshuvudstaden Kilis som låg knappt tre mil hemifrån.

Maria och hennes kusiner fick klara sig på egen hand i en ruffig lägenhet, laga mat och tvätta och läsa läxor.

— Idag är det svårt att fatta att man klarade det. Jag hade inte råd att köpa böcker de första åren, utan antecknade under lektionerna vad lärarna sa. Jag tränade upp en enorm snabbhet i att anteckna, och den har jag kvar än idag. Senare

Maria.

fick jag ärva böcker av mina kusiner.

När Maria gått fyra av de sex åren i gymnasiet kom hennes bror till Kilkis och flyttade in hos henne.

— Det var jättejobbigt först, vi bara grälade för vi hade olika uppfattningar om allt. Han var så präglad av morfars uppfostran. Men när han fick den miljön på avstånd började han få lite andra idéer. Idag tillhör han grekiska kommunistpartiet, säger Maria och skrattar.

Universitetsexamen men inget jobb

Efter gymnasiet tenderade Maria in på universitetet i Thessaloniki. Först ville hon bli advokat, men valde till slut agonomi istället. Under universitetsåren var hon aktiv i Lambrakis' ungdomsrörelse. När hon var klar med sin examen 1967 hade hon ingen chans att få jobb.

— Militärkuppen kom ju samma vår, och flera av mina kamrater arresterades eller gick under jorden. Jag klarade mig eftersom jag var hemma hos min mamma under påsken, men när jag kom tillbaka till stan vågade jag inte stanna där jag bodde utan flyttade till en kusin på andra sidan stan.

— Sedan blev min kusin arresterad och jag kallades till polisen flera gånger — de hotade arrestera mig om jag inte samarbetade, men det stannade vid hot.

Maria började nu fundera på att lämna Grekland, trots att hennes mor bönföll henne att stanna och ge upp sitt politiska arbete.

Men 1968 lämnade Maria Grekland och efter ett halvårs mellanlandning på Cypern lyckades hon få ett pass för resa till Sverige. Här bodde en av hennes kusiner, som tog hand om henne det första året. Därefter bodde hon en tid hos en annan svensk familj i Växjö:

— De var fantastiska, jag fick massor av stöd och hjälp av dem. Där fick jag också kontakt med andra flyktingar, genom svenskundervisningen bland annat, och vi började gemensamt jobba för att hjälpa andra grekiska flyktingar.

Nya kontakter och mer politik

1970 flyttad Maria till Uppsala — hon hade fått ja från en professor vid lantbruksuniversitetet på sin förfrågan om att komma dit och studera. Första tiden bodde hon hos en svensk familj. Så småningom fick hon nya kontakter bland sina landsmän och började arbeta politiskt i vpk. Där träffade hon Patrik — också han flykting från Grekland — och de gifte sig och fick sitt första barn 1974.

— Vi pluggade båda, men det politiska arbetet tog alltmer tid så studierna kom i andra hand. När juntan föll definitivt 1974 reste vi båda hem till Grekland på tre månader för att delta i valen. Vi funderade då på att stanna, men beslöt

att åka tillbaka till Sverige för att avsluta våra studier.

Det är tio år sedan, och de är ännu inte färdiga. När de kom tillbaka hit var de helt utan pengar och kunde inte få några studiemedel.

Maria beskriver de gångna åren som en ond cirkel av dålig ekonomi, tillfälliga jobb och försenade studier. För närvarande jobbar de båda som städare på morgnarna, men Maria hoppas kunna börja läsa igen till hösten.

— Vi har inte gett upp tanken på att återvända. Vi skulle ha det bättre i Grekland än här, inte minst ekonomiskt. Som agronom skulle jag få en statlig tjänst och

Maria, 2 år.

bra inkomst. Och det är inte problemfritt att vara invandrare i Sverige.

— Men det finns mycket i det grekiska samhället som jag skulle ha svårt att stå ut med, t ex myglet och kvinnoförtrycket. Och den begränsade politiska friheten inte minst, säger Maria och förklarar:

— I Grekland är alla statligt anställd förbjudna att arbeta politiskt. Man får inte vara aktiv i något parti eller ställa upp i val. Det är en gammal regel som vi hade hoppats att Papandreou skulle avskaffa.

Bara rika kan rösta

Hon ger ett annat exempel på att den gamla förtrycksapparaten fortfarande finns kvar på vissa områden: utlandsgrekerna har inte rätt att poströsta utan måste resa hem om de vill använda sin rösträtt.

— Det gynnar bara dem som har råd, och de stora partierna, Pasok och högern som kan kosta på sig att hämta hem sina väljare med flyg. Till det senaste valet i somras hade vi t ex inte råd att resa.

Samma system finns i många andra länder påpekar Maria och återkommer till kravet på rösträtt för invandrare:

— De flesta som lever i exil saknar

grundläggande politiska rättigheter. De kan inte påverka det samhälle där de lever, kanske under en stor del av sitt liv. Och efterhand tappar de kontakten med utvecklingen i sitt hemland, så deras formella rösträtt där blir meningslös. De hamnar i ett vakuum av maktlöshet.

Och det är ingen slump, menar Maria, att det främst är borgerliga partier i olika länder om motarbetar tanken på rösträtt för invandrare, varav de flesta tillhör arbetarklassen.

— Den begränsade rösträtt som vi fått i kommunal- och landstingsval här i Sverige är ett steg i rätt riktning. Men det räcker inte, för de lagar som styr kommunernas verksamhet beslutas av riksdagen.

Det svenska utredningsförslaget att ge invandrare rösträtt genom att underlätta för dem att bli svenska medborgare är ett slag i luften, menar Maria:

— Många varken kan eller vill byta medborgarskap. De flesta vet inte hur lång tid de ska leva i det nya landet, och få släpper drömmen om att återvända någon gång i framtiden. För oss greker var det under juntatiden omöjligt att söka annat medborgarskap — då förlorade vi det grekiska och riskerade att aldrig få återvända. Första när den nya regeringen garanterade att vi skulle få förbli grekiska medborgare vågade jag söka svenskt medborgarskap — nu är jag både grek och svensk.

— Och inte bara formellt, tillägger hon eftertänksamt. De år jag har levt här har förändrat mig mycket. Jag vet inte hur det skulle vara att leva i Grekland som den jag är idag. Jag har också tänkt mycket på hur det skulle gå för våra barn i den grekiska disciplinskolan med sina höga krav och dåliga uppmuntran från lärarna. När har de en större frihet och kan lära sig mycket som barn i Grekland går miste om.

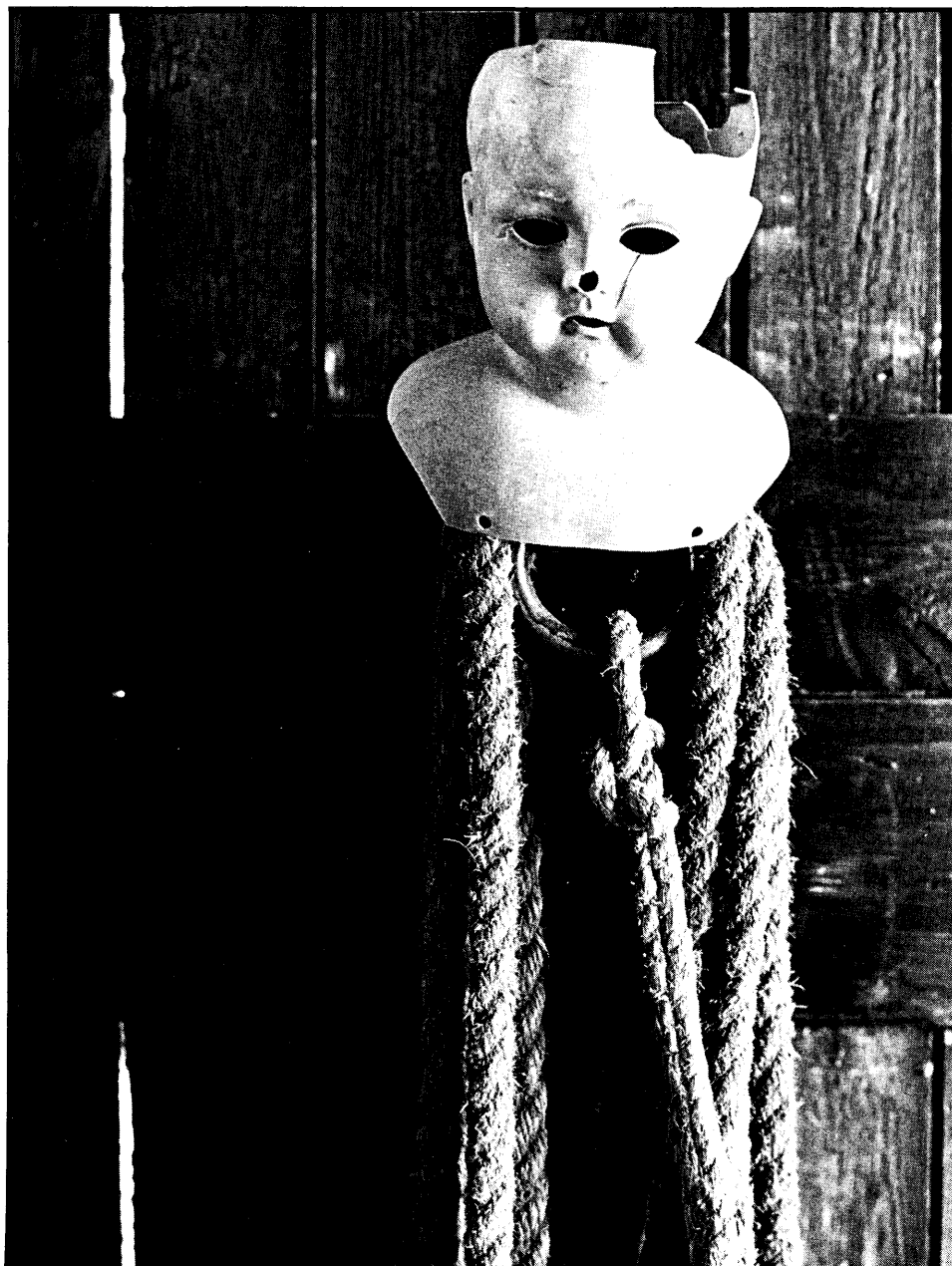
Flyktingskap i släkten

Maria har vägt argumenten för att stanna och att återvända många gånger, men inte kommit fram till något beslut:

— Det kanske kommer en dag då vi vet. Vi får se. Men jag har ju flyktingskapet i släkten: mina föräldrar var också flyktingar i första och andra generationen. De härstammar från en grekisk folkgrupp som fördrevs på 20-talet från Turkiet, där deras förfäder levt sedan antiken.

— Och det viktiga är kanske inte var man bor utan vad man gör. Och jag tycker jag har fått en bra möjlighet att arbeta här i Sverige för det som är viktigast för mig: ett bättre samhälle. När jag kom in i kommunfullmäktige fanns inte rubriken "invandrarfrågor" på dagordningen. Men idag finns den, och en del har vi fått uträttat, men mycket återstår ännu.

Lotta Schüllerquist

Jan Håkansson/Bildbolaget

FLYKTING | SVERIGE

Från ett förtryck till ett annat

Hon flydde ett brutalt förtryck och möttes av ett annat.

Misstänksamhet. Förföljelse.

Sirin är flykting från Kurdistan och lever i Sverige sedan drygt fyra år..

Den här intervjun handlar inte så mycket om rösträtt.

— Det känns inte så viktigt när man inte har några andra rättigheter, menar hon.

— I tre år sökte jag jobb förgäves. Nu har jag fått ett, genom bekanta. Det är så det fungerar här i Sverige — har man inga kontakter, eller pengar, är man chanslös.

Kvinnan som säger detta är en av de människor massmedia brukar dölja bakom hotbegrepp som "flyktingvåg" och "flyktingström". Dessa vågor som tycks växa i takt med vår arbetslöshet och otrygghet.

På byråkratsvenska är hon ett "anknytningsfall" — anknoten till sin man som flydde från turkiska Kurdistan för drygt fyra år sedan. Efter tio månader fick hon och familjs fem barn komma efter.

Sedan de kom hit har de bott i en mellansvensk stad, en miljö som inte har just några likheter med Kurdistans fattiga bergstrakter. De har lämnat ett brutalt förtryckarsamhälle där deras språk och nationalitet är förbjudna och där hotet mot deras liv till slut blev dem övermäktigt. Men de har också lämnat den trygghet det innebär att leva bland släkt och vänner och att kunna göra sig förstådd på det språk man lärde sig som barn.

Här har familjerollerna blivit nästan omvända: Barnen har hunnit lära sig mycket mera svenska än föräldrarna och får fungera som länk till det nya samhället. Äldste sonen tolkar när jag intervjuar hans mamma.

Hon berättar kort om sitt liv före landsflykten: Hon föddes i mitten av 40-talet i en liten bergsby, där föräldrarna hade en liten gård och några kor och får. Hon var näst äldst av sju syskon, och fick tidigt börja hjälpa till hemma och i jordbruket. Och passa småsyskon när hon inte hade annat för sig. På vintrarna vävde kvinnorna och de större flickorna mattor för försäljning.

Analfabeter

Någon skola har hon aldrig gått i, och ingen av hennes syskon heller. Det fanns inga skolor på Turkiets fattiga landsbygd på den tiden.

Varken hon eller hennes man har lärt sig läsa och skriva.

Det enda som fanns var illegal undervisning i kurdiska, när det fanns någon läs- och skrivkunnig person som vågade samla några elever. Av de turkiska myndigheterna betraktades detta som samhällsomstörtande verksamhet.

När hon var drygt 20 år gifte hon sig med en kusin och flyttade till hans by 30 mil hemifrån. Där levde de hos svärföräldrarna som också var småjordbrukare.

Hennes man hade redan i tonåren börjat arbeta för det kurdiska folkets sak. Inte i den gerilla som hela tiden existerade underjordiskt, utan genom att tala

med folk om varför det var viktigt att försöka bevara språket och den nationella identiteten. Och förklara varför de mest aktiva efterhand försvann, antingen till fängelse eller i landsflykt.

Till slut blev det hans tur att ge sig av — hans organisation skickade iväg honom när han avslöjades som aktiv medlem.

Men det nya livet i Sverige blev inte som familjen tänkt sig.

— Om vi kunde så skulle vi återvända till Turkiet. Vi vet inte hur det ska gå för oss här i Sverige.

Anklagas för terrorism

Sirin — jag kallar henne så för hon vågar inte framträda med sitt rätta namn — förklarar vad som hänt: en av familjs medlemmar har gripits av den svenska polisen som misstänkt terrorist. Efter en tid i häkte släpptes han, men måste nu flera gånger i veckan anmäla sig hos polisen.

— Anklagelserna är osanna, men hur ska vi få någon att tro på oss? Myndigheterna förföljer oss, ingen vill lyssna eller hjälpa oss, säger Sirin bittert och fortsätter:

— På socialbyrån behandlas man som en tiggare utan rättigheter. Det är därför, förstår du, som jag är så glad att jag har fått åtminstone tre timmars jobb om dagen. Då kan jag visa dem att jag vill och kan arbeta om jag bara får.

Förutom Sirin och sonen är också hennes man och en vän till familjen med under vårt samtal. Medan vi dricker sött te och äter frukt berättar de om fler exempel på misstro och förödmjukelser som de upplevt i kontakten med svenska myndigheter.

Efter polisens ingripande har omgivningen blivit ännu mer skrämmande och opålitlig.

Rädslan och maktlösheten har fått familjen att släppa kontakten med de flesta av sina landsmän. De är övertygade om att folk i deras närhet, även svenska myndighetspersoner, fungerar som agenter och rapportörer åt den turkiska säkerhetstjänsten.

— Det är ett helvete att leva i Sverige när man inte är svensk medborgare. För oss invandrare finns ingen demokrati, säger Sirin och fortsätter:

— Det här med rösträtt för invandrare, som du ville prata om från början, det känns inte så viktigt när man inte har några andra rättigheter. Visst är det väl bra om man kan stödja de goda krafter som finns — jag tänker göra det, och jag vet vad jag ska rösta på. Men jag undrar om det spelar någon roll egentligen — det finns ju inget parti som har våra problem bland sina huvudfrågor.

Jag frågar hur mycket Sirin vet om svenska politik, och hur hon kommit fram till vad hon ska rösta på.

— Jag vet ungefär vilken ideologi de olika partierna har. Vi har pratat om det här hemma och med våra svenska vänner. Det blir ju ideologin man får rösta på, för de valfrågor som dras fram just nu vet jag inte så mycket om.

De frågor som är viktigast för Sirin finns inte med i något svenskt partiprogram: att familjen ska rentväs från terroristmisstanken, att deras barn kan få lära sig klara sig i det svenska samhället utan att förlora sitt språk och sin kultur, och att Kurdistan befrias så att de kan flytta hem igen.

— Jag önskar också att svenskarna kunde få mer kunskap om oss invandrade från olika länder, vilka vi är och hur vi lever och varför vi har kommit hit. De vänner som vi och våra barn har fått bland svenskarna har inga svårigheter att förstå oss när de lärt känna oss.

— Och mer jobb, åtta timmar om dagen vill jag ha, säger Sirin och börjar plötsligt prata svenska:

— När jag jobbar måste jag prata svenska. Jag har lärt mig mycket mer på två månader på jobbet än åren jag var här förut. Jag klarar mig riktigt bra tycker jag. Jobbar jag mer så lär jag mig prata mer också.

Sirin har gått på svenskundervisning tidigare, men då har hon inte lärt sig så mycket säger hon:

— Det är svårt när man inte kan läsa och skriva. Och jag blev så trött och tänkte så mycket på att jag skulle vilja jobba istället.

Hon fortsätter på kurdiska:

— Det finns särskild undervisning för analfabeter. Och jag kanske ska försöka lära mig läsa och skriva. Men får jag ett jobb så jag inte hinner studera så jobbar jag hellre. Ett städjobb klarar man utan att läsa och skriva. Och något annat kan jag i alla fall inte få. Huvudsaken är att kunna tjäna pengar och slippa be om hjälp.

Sonen har något att säga

När jag frågar hur hon ska hinna med hushållet om hon ska jobba åtta timmar och dagen, avbryter hennes son och svarar i hennes ställe:

— Det får vi alla hjälpas åt med. Många tror att vi män från andra länder bara sitter och väntar på upppassning. Men det fungerar inte så — vi får dela på jobbet och hjälpa varann.

Sirin ler och nickar:

— Det ska nog gå bra.

Lotta Schüllerqvist

DE SOM FÅR MEN INTE VILL

Svensk medborgare som fyllt 18 år och som inte är omyndigförklarad har rösträtt till riksdag, kommun och landsting.

Utländska medborgare har under vissa förutsättningar kommunal rösträtt (se nedan).

Rösträtten bygger på principen en man — en röst. Och när den mannen — eller kvinnan — röstar skall det vara ett uttryck för ett självständigt ställningstagande. Utan riksdagspartier, möjlighet till opinionsbildning och förmåga att ta del av den blir valet en tom handling. Därför garanteras rösträtten av de fri- och rättigheter som finns inskrivna i regeringsformen: skydd för den personliga friheten, opinionsfrihet och sociala rättigheter.

Den 15 september kommer cirka fem och en halv miljon människor att gå till valurnorna. 6 282 045 personer är röstberättigade till riksdagen, 5 941 754 till landstingen (siffran lägre eftersom det inte finns landsting i Göteborg, Malmö och på Gotland) och 6 519 718 till kommunerna.

Valdeltagandet i Sverige är ett av de högsta i världen. 1982 röstade 91,4 procent av de röstberättigade i riksdagsvalet och 89,6 procent i kommunalvalet.

Cirka 17 000 utlandssvenskar röstade i riksdagsvalet 1982.

Vid den allmänna rösträttens genombrott 1921 låg valdeltagandet kring 55 procent och har därefter succesivt stigit. Det beror bland annat på de politiska partiernas aktiviteter. Men olika intressegrupper har också mobiliserat sina medlemmar. Ett exempel är lantarbetarna som under 30-talet samlade sina medlemmar politiskt och fackligt.

Vidare har valdeltagandet stigit trappstegsvis med varje val som varit politiskt tillspetsat. Ett sådant var det s.k. kosackvalet 1928 då högern varnade väljarna för socialde-

mokraterna som, om de vann, skulle göra Sverige till ett nytt Ryssland.

Vilka är det då som *inte* röstar?

Man har gjort undersökningar av röstlängder och funnit att valdeltagandet följer vissa linjer.

□ För det första gäller att ju högre *utbildning och inkomst* desto högre valdeltagande. Sålunda röstar socialgrupp ett nästan hundra procentigt.

□ *Kön* är ett annat kriterium. Kvinnornas — också de ungas — valdeltagande ligger strax över männens. När kvinnorna fick rösträtt 1921 låg deras valdeltagande under 50 procent medan männens låg strax över 60 procent. Därefter steg kvinnornas för att i mitten på 70-talet passera männens. Varför det är så har dock forskarna ännu inte funderat på.

□ Mellan *ålder* och valdeltagande finns vad forskarna kallar ett broformat samband. Människor i de aktiva åldrarna röstar i större omfattning än yngre och äldre.

□ En annan faktor som spelar in är *civilstånd*. Ensamstående personer röstar i mindre omfattning än gifta. Orsakerna kan vara flera: man är som ensamstående mer socialt isolerad, är man två påverkar man varandra etc.

Kombinerar man de olika kriterierna får man fram grupper med lågt valdeltagande t ex ensamstående, äldre, arbetslösa män.

Varför de inte röstar är dock en annan fråga. 0,9 procent röstade blankt i förra valet. Det är en siffra som stiger kontinuerligt.

Pia
har sett
murarna
innan-
för
galleret
och
utanför

DET

är kriminellt
att rösta!

Föreställ dig för några ögonblick att du sitter i fängelse.

Se murar som sluter om en egen värld.

Se låsta celler där människor sitter en och en.

Hör någon annan bestämma när du ska äta, sova, skita och arbeta.

Några få har nycklar till låsen.

Ännu färre bestämmer när de ska läsas upp.

Fjärran från galler och rastgårdar sitter de som gör om människor till fångar genom att fördöma vissa handlingar.

Tanken på att sitta i fängelse skrämmar.

Rädslan gör att de flesta håller sig inom samhällets ramar.

För att inte hamna bakom fängelsets murar.

Ramar eller murar. Osynliga eller synliga.

Skillnaden är hårfin.

Pia bor i Stockholm och är 29 år. I sjuttioåttalets slut satt hon på kvinnofängelset i Hinseberg. Efter sju månader i totalisolering i häkte dömdes hon till tre års fängelse. Hon var ung, hon var förstagångsförbrytare och släpptes därför ut efter halva strafftiden.

Pia dömdes därför att hon inte hållt sig inom ramar för de lagar som råder

AV AGNETA FURVIK

i Sverige. Själva lagbrottet var en handling väl underbyggd av tankar Pia tänkt sedan länge.

Nu är det 1985 och valår. Vi träffas för att diskutera vådan av att rösta.

Pia har aldrig röstat i ett riksdagsval. Hon kommer nog aldrig att göra det heller. Men känner sig likväl kluven varje gång det drar ihop sig till val. Som nu.

— I stunder kan jag tänka att jag ändå ska rösta, för att förhindra att borgarna kommer till makten. Men jag tror faktiskt att jag i de ögonblicken är offer för den indoktrinering som säger att vi påverkar något genom att rösta. Det gör vi inte.

Första gången Pia inte röstade var valet 1976. Hon var då 20 år. Sedan tonåren var hon övertygad röstvägrare. Pia kommer från ett arbetarhem. Hon växte upp i en av 60-talets nya stockholmsförorter. I skolan var lärarna unga, ofta radikala. Hennes första medvetenhet grundlades med hjälp av dem och föräldrarna. En period var hon med i SSU.

Tidigt läste hon "Människans rikedomar" av Leo Huberman och förstod att historieböckernas sanning inte var den allennärådande.

Hennes mammas bakgrund kom att påverka hennes världsbild ytterligare, förbi marxismen.

— Mamma kommer från Karelen, som blev invaderat av Sovjet under andra världskriget. Hennes berättelser om hur ryssarna nästan utplånade hennes familj, och hur hon själv tvingades fly, gjorde mig förvirrad. Jag förstod inte hur ett kommunistiskt land kunde förstöra så för fattiga människor — proletariatet.

— Jag fick inte ihop det. Vilket förmodligen ledde mig mot anarkismen, fastän jag inte då visste riktigt vad det var. Min pappa hade sagt att det betydde kaos.

I samband med demonstrationer kom Pia i kontakt med människor som var kritiska mot den traditionella socialismen.

— De frihetliga åsikter jag då stötte på stämde mycket bättre för mig. Jag har aldrig tyckt om tvång eller makt och jag hade ju förstått att det fanns även i de socialistiska länderna, Sovjet, Kuba och Kina, som ju var förebilden för den svenska vänstern.

Pia hade hoppat av gymnasiet och hankade sig fram med olika jobb.

— Jag tyckte det var meningslöst att gå i en skola där de rätta svaren på skrivningarna var fel för mig.

Hon arbetade bland annat med en piratradiostation, där de unga programmakarna gjorde protestprogram mot exempelvis kärnkraften redan 1974.

— Vi reagerade mot den kontroll som vi såg att ett kärnkraftssamhälle skulle leda till. Sekretesslagar och kontroll av arbetare vid kärnkraftverken. Och mot det klara sambandet med kärnvapentillverkning.

— Klimatet var helt annorlunda då. Det fanns ju fortfarande en framtidstro. Det var så mycket som hände i världen. Vietnamneserna vann till slut, general Franco dog, i Portugal blev det någon slags revolt.

— Självt var jag mitt emellan vuxen och barn. Allt var nytt och man gick och sög åt sig som en svamp av allt överallt. Det fanns bokkaféer och massvis med forum för de tankar jag delade med många andra.

— Livet var mycket mer kompromisslöst på den tiden, mera svart och vitt.

— Känslan då var "slå mot dem som slår mot dig".

— En sådan attityd leder ibland till att man slår huvudet i taket någonstans.

Rån mot kvinnoförtryck

I Pias fall blev lagarna taket. I hennes samhällsanalys var lagarna bara skrämskott för att förhindra uppror mot dem som hade makten. Så varför skulle hon lyda dem?

— Illegalitet eller legalitet spelade ingen roll. För vad är det för termer egentligen? Det tycker jag i och för sig fortfarande.

Kompromisslösheten ledde till fängelse för Pia. Däremellan en utdragen rättegång, där en av åtalspunkterna var rån. Pia berättar om bakgrunden till det:

— Jag hade börjat inse hur kvinnor förtrycks i vårt samhälle. Såg hur lagar används för att hålla oss på mattan. Hur attityder avfärdade mig och andra kvinnor som oviktiga. Attityder som fanns lika mycket hos vänstermän som hos andra.

— Jag såg mig som dubbelt förtryckt, dels var jag från arbetarklassen och dels var jag kvinna. Jag tyckte att jag behövde pengar som hjälp för att kunna frigöra och förverkliga mig själv.

— Så jag bestämde mig för att gå ut och ta pengar. Inte från någon människa, utan från en affär.

— När jag gjorde det var jag rädd. Men efteråt var jag jättelycklig i flera dagar. Jag tyckte att jag hade emanciperat mig. Inte minst som kvinna.

Men efter ytterligare några dagar började Pia undra vad det var hon egentligen hade gjort. Inte så att hon fick en släng av samhällsmoral. Men hon tyckte att hon genom rånet bara hade hävdat sig på männens villkor.

— Då kom jag på att vad jag skulle ägna mig åt det var att baka. Det var något skapande, man gjorde något fint för andra och dessutom blev man mått!

— Jag började förstå att det ligger en massa självhävande i att gå ut och göra aktioner, förstöra si och så många rutor till exempel. Jag såg hur vänstermännen gjorde någon slags alternativkarriär på det här sättet. Och att hävda sig själv hade inte så mycket att göra med den revolution som jag ville ha.

Pias ständiga sökande efter olika definitioner av rätt och fel, sant och osant och vad som var eftersträbvandsvårt och riktigt satte henne på de anklagades bänk. Hon tyckte själv att hon hade väl underbyggda argument för sitt handlande.

Naturligtvis tystades hon när hon under rättegången ville förklara de tankar som lett fram till lagbrottet.

Så kom Pia till Hinseberg.

— Jag fick en chock när jag kom dit. För jag hade gått på hela den borgerliga myt som finns om fängelser och fångar. Fängelser är något mystiskt och främmande. Och fångarna är "dom där", de där som inte är som vi. Som sitter i fängelserna och har det bra. "Gratis semester", som Berit Hedeby skrev när hos satt där. "Semesterparadis", sa hon om Hinseberg.

Koncentrationsläger

Pias röst är mycket tunn och mycket spänd när hon citerar Hedeby, författaren och journalisten som hamnade i fängelse för att hon praktiserat sin döds-hjälpteori.

— Chocken kom när jag själv upptäckte vad ett fängelse verkligen är. Ett slags koncentrationsläger, ett arbetsläger. Där finns det mest primära i en människas liv — mat och en säng i en liten cell. Halvsju på morgonen skall man gå upp och äta frukost. Kvart över sju skall man inställa sig på sin arbetsplats, där man stannar tills det är lunch. Sedan skall man ta en promenad, "en nypa luft", i 45 minuter. Sedan tillbaka till arbetet, där man stannar till fem.

— När arbetsdagen är slut går man till sin avdelning där man får vara tills det är läggdags.

— Det är vad vården går ut på — att träna människor att fungera som samhället där utanför förväntar sig av sina medborgare.

— Fångar som ställer krav, på t ex säk-rare arbetsmiljö, ses som bråkiga och bestraffas, isoleras kanske. De som lyder får premier. Får ringa fler samtal, åka på permission, kanske komma till en öppen avdelning.

Susanne Johansson

— Efter att ha varit i det där lilla samhället som ett fängelse är tycker jag att det är en exakt spegelbild av det stora samhället utanför.

— Efter att ha varit i det där lilla samhället som ett fängelse är tycker jag att det är en exakt spegelbild av det stora samhället utanför.

— Här ute kan vi ju känna oss lite friare. Här får vi lite mer pengar som vi kan använda till att köpa en lyxig matbit så att vi mår lite bättre. Eller gå på teater eller bio ibland. Men i princip är det precis samma saker vi gör hela tiden, här ute som där inne. Fängelser är inte mer mystiska än så.

Pia var medlem i förtroenderådet på Hinseberg. En gång i månaden fick fångarna i förtroenderådet träffa anstaltsledningen för diskussioner.

— Men det var ju en jävla fars. Det var ju fint och liberalt att fångarna skulle få vara med och bestämma, men vi fick ju nästan aldrig genom någonting. Små pseudogrejer kunde man kanske vara med och påverka.

Pia drar en parallell mellan förtroenderådet och den parlamentariska demokratin. Och förkastar båda:

— Jag är ingen demokrat. Jag tror inte på demokratin. Egentligen är det fruktansvärt att vi fått tro att det är så bra med majoritetens makt över minoritetens.

Demokrati är ett ryggmärgsord. Dess språkliga motsats är diktatur. Lika med tvång, förtryck och k-pistar i varje hörn.

Men Pias begreppsvärld rymmer mer än svart och vitt.

— Det finns ingen absolut sanning. Demokrati tar sig uttryck så att om åtta av tio människor vill något så blir det så även om två *inte* vill det. Ett sådant system leder till ett sjukt samhälle med tvång som en nödvändig ingrediens.

— Låt de åtta göra som de vill, men tvinga inte de två att göra likadant.

— För att den typen av samhälle vi har ska hålla ihop stiftas det lagar. "För allas bästa". Men människor bryter ju hela tiden mot lagarna. Av olika skäl.

— Så finns fängelserna där som ett slags lappverk för att visa att i det här samhället tolererar vi inte vad som helst. Men man går aldrig till roten med någonting.

— Hela vårt samhälle har blivit så sjukt. Och alla institutioner som har bytts upp finns där bara för att tackla symptomen.

Valet en fjärt

— Och mitt i all denna förvirring så fås vi vanliga medborgare att tro att vi genom att rösta vart tredje år är med och styr något som i grunden är helt förvridet och sjukt.

— I de perspektiven blir valet bara en fjärt, en pseudotillställning. En katalysator i ett samhälle där andra fattar besluten åt oss.

— Men hur påverkar valet oss egentligen? Våra liv fortsätter som vanligt. Allt medan skogarna fortsätter att dö och vatendragen blir än mer förgiftade. Människor far illa och förtrycks.

Säger Pia och gör en paus. tittar ut på en björk utanför fönstret. Det är mitt i sommaren, men björkens blad är gula. Hon fortsätter:

— Det existerar inte mer än små gradskillnader mellan partierna. Det är kapitalet som har makten i Sverige.

— Volvo och andra storföretag har ju veto. De får dispens från lagar och förordningar. Behöver i praktiken inte följa det som bestäms i riksdagen.

I veckan som gått har tidningarna noterat att Volvo, som en förutsättning för att bygga sin nya fabrik i varvsnedläg-gelsens Uddevalla, krävt att slippa följa gränsvärden för vissa utsläpp.

Pia skakar på huvudet.

— Du ser, säger hon. Det är så tydligt.

— Ibland tycker jag nästan att social-demokratin är farligare än den borgerliga ideologin. Här tycks alla trivas, ingen svälter, det blir ett slags status quo. Folk accepterar ID-kort, kameror på offentliga platser — "för det allmännas bästa".

— I länder där kapitalismen tar sig tydligare uttryck, där det är hårdare, där reagerar människor. Tar initiativ till utom-parlamentariska aktiviteter för att aktivt skapa ett annorlunda samhälle. Utanför det demokratiska parlamentets fasad.

Partierna besökte fängelset

När valet 1979 närmade sig lyckades man driva i genom att olika partier skulle komma och prata på fängelset. Mest intresserad var man av att få dit syndikalisterna, som ju inte är ett parti, men var den enda organisation som hade något fängspolitiskt program. Och som dessutom stod för ett alternativ till parlamentarism. Det visste Pia, som gått med i syndikalisterna strax innan hon åkte in.

Samtliga partier bjöds in för att få tala om vad de hade att erbjuda människor som sitter i fängelse. Initiativet till det politiska mötet stötte inte på patrull hos fängelseledningen.

— Det är ett plus i kanten för en fängelsedirektör om fångarna får viss information. Det visar ju hur liberala fängelserna är... Typiskt socialdemokratiskt.

Alla kom, utom moderaterna som tackade nej på grund av tidsbrist.

— Men partierna hade ju inte något fängspolitiskt program att tala om. Centerpartisten till exempel, han stod bara och pratade om mjölkpriserna hit och dit. Det var helt absurt.

— Men syndikalisterna berättade ju vad de tyckte i olika fängfrågor.

Syndikalisterna, SAC, driver tesen att "fångarna är arbetarklassens barn." Baserat på undersökningar som visar att andelen arbetarklassbarn på fängelser är lika stor som andelen borgarklassbarn på universiteten.

De flesta fångar röstade

Själva röstningsproceduren på Hinseberg ägde rum under några timmar en

viss dag. De flesta gick, i motsats till Pia, dit.

— Precis som ute i samhället känner ju människor något slags värde i att rösta. Man är med och bestämmer.

— När man sitter i fängelse är man inte värd någonting, man är ju helt omyndig-förklarad och fråntagen sin egen identitet. Man drivs in i strikta roller. Under min fängelsetid fick killar tippa, men det fick inte vi. Vi fick däremot sticka, men det fick inte killar. Man sa att de skulle kunna använda stickorna som vapen.

I könsrollsbevarandets tecken erbjöds de manliga fångarna att snickra, medan kvinnorna på Hinseberg kunde gå en kurs där man fick lära sig att lägga make-up och göra ostfondue.

— Man är fråntagen allt eget värde som fånge. Jag kan tänka mig att röstdel-tagandet rent av är högre på fängelser än ute i samhället där man kan få ett värde på fler sätt än att få rösta vart tredje år.

— De nedbrytningsmetoder som används för att frånta människor deras värde är oerhört raffinerade.

En medfånge till Pia var gravid när hon kom in. Hon hade tidigare ett barn, som var omhändertaget av myndigheterna. När kvinnan skulle föda fick kvinnan veta att om hon utan att bråka lämnade i från sig barnet som skulle födas ökade hennes chanser att någon gång få tillbaka sitt första barn. Om hon protesterade riskerade hon att mista båda sina barn.

— Hon gjorde som de ville till slut. När hon kom tillbaka från sjukhuset var hon helt undergiven, stukad liksom. Sa att "det nog var bäst så här."

— Det var ju en utpressningssituation. Så är det överallt. Är man foglig och låter patriarkerna ta hand om ens liv då är man en bra kvinna i deras ögon och behandlas mildare. En kvinna som kämpar emot är en bråkstake och måste straffas lite mer.

— Det är likadant i rätten. Om man ställer upp på domarens och advokatens fadersmentalitet och uppför sig som de vill och förväntar sig, då kommer man undan lindrigare.

Att lyda är att acceptera

Pia drar en parallell till parlamentarismens mekanismer igen.

— Och det är det som är så hemskt. För det kan ju vem som helst se att den lydigheten samhället vill ha kommer aldrig att ge någon förändring eller förbättring.

— Antingen ska vi gå och rösta vart tredje år och därmed acceptera att allt har sin gilla gång. Miljöförstöring, kärnvapen och så vidare.

— Eller så ska vi gå ut och göra saker

nu! Ta saker i våra egna händer. Som kvinnorna i Greenham Common eller de i Greenpeace. Göra direkta aktioner. Nu.

— Jag tycker det är oansvarigt att låta allt fortsätta som det är. Fullkomligt oansvarigt mot oss själva, mot naturen och mot efterkommande generationer.

— Det, om något, är kriminellt!

— Egentligen tycker jag att det är kriminellt att rösta. För det är att gå med på att makten och kapitalet, det vill säga patriarkatet, håller på som de gör. Främjar våld och aggressivitet, förtrycker kvinnor, barn, minoriteter, äldre och alla som inte är produktiva.

— Det är jävligt naivt att tro att man kan rentvå sitt samvete inför det pågående brottet mot mänskligheten genom att gå och rösta vart tredje år.

— Så oansvarigt!

Pia menar att vår benägenhet att inte vilja se, inte ta ansvar för förändringen, kommer ur en mångtusenårig indoktrinering. En gång lämnade vi vårt öde i händerna på gudarna, i dag har staten övertagit den rollen.

— Då, för länge sedan, började en skolning att acceptera sådant som egentligen är väldigt onaturligt för oss. Vi började avskärma oss från naturen. I dag betraktar vi ju naturen i värdetermer. Ett träd är inte ett träd, det är pappersmassa...

— Och vi ser passivt på medan naturen, som vi ju själva är en del av, håller på att gå under.

— Det enda som hjälper är direkt aktion mot makten och kapitalet. De är ju inte så många! Om arbetarna bara vågar vägra så blir ju maktens och kapitalets institutioner döda skelett.

— Det behövs ju ett existensiellt kura-ge för att våga hoppa av och ta steget mot en verklig förändring. Ju fler vi är som hoppar av och deltar så lite som möjligt i det här samhället, desto fler kommer att se att det fungerar, och följa efter.

— Då kommer det som vi så abstrakt kallar staten eller samhället inte att kunna stå emot den kraften. För vi människor är ju samhället!

Allt det destruktiva går ju ut på att vi passivt ska acceptera. Men vi får inte låta oss slås ned och resignera. Vår psykiska hälsa beror på det.

— Visst är det fasansfullt att inse vid-den av exempelvis upprustningen. Om man inte förtränger, utan vågar känna efter, då kommer en enorm skräck och sorg. Men också vrede. Och en slags kamplust.

— Vi måste förstå att rädslan är ett utmärkt instrument för förtryck.

— Och att bortom rädslan finns en oerhörd energi.

Låt oss börja i en ände.
Vänner till mig satte upp en affisch där de efterlyste bostäder.

Det är bekant hur absurd bostadssituationen i Stockholm är. Utan vidare kan man få betala 3000 kronor i månaden för en etta. Bostadsförmedlingen förmedlar av princip inte lägenheter till människor som inte redan har lägenhet. Många är de som är utlämnade till den svarta marknaden. (Förskottshyra ett halvår — tjugo tusen tack — kan inte du betala finns det andra som kan.)

Kort efter att de klistrat upp affischerna ringde Radio Stockholm och ville i radio sammanföra dem med fastighetsborgarrådet Mats Hulth.

Inför programmet var mina vänner skrämmande eniga om att inte ge sig in på någon diskussion med honom, Hulth var ju politiker och såna är smorda i käften, han kan lätt snacka bort en.

De vågade inte diskutera med en maktavare eftersom de av erfarenhet visste att det inte var någon idé.

Med radioprogrammet gick det som det måste gå. De bostadslösa var rara och förvirrade, fastighetsborgarrådet berömde deras initiativ och kallade dem positiva exempel på kreativ ungdom.

Någon dag senare förstördes ett hus på Skaraborgsgatan. Sanitetsporslin, dörrar och ledningar slogs sönder på hyresvärdens order. Huset hade stått tomt i flera år, och var en av de adresser som ungdomarna efter programmet anförtrorde Hulth att de var intresserade av.

Idag utgår vi ifrån att politikerna försöker föra oss bakom ljuset. Trots det förmås vi vart tredje år rösta på dem och på så sätt erkänna deras rätt att styra oss. För valet är en fråga om styrande och styrda, inget annat. Eller som det står sprutat på en väntkur vid Roslagsbanan: Hur än valet går — du förlorar och politikerna vinner.

Inför årets val *anklagat* socialdemokrater och moderater varandra för att vilja åstadkomma en systemförändring. Båda partierna försäkrar förolämpat att så inte är fallet.

Naturligtvis.

De som minst av allt skulle tjäna på en systemförändring är ju de etablerade politiska partierna. De om några har anledning att vilja bevara status quo.

Mina vänner med affischen röstar inte.

Det är deras hämnd.

Dessutom vet de att det är meningslöst. De är vana vid att misslyckas, att inte kräva. De har tränat i ett halvt decennium nu, på arbets- och bostadsförmedlingar, freds- och anti-kärnkraftsrörelser, och i rockklubbar och jätteköer. Månn tro att sånt präglar en. Månn tro att det finns viktigare saker än en bilfri innerstad och vegetarisk mat.

Myten om 80-talet: En värld i kris, välfärdsstater som bryter samman. Den sociala tryggheten naggas i kanten. I Europa upprättas soppköken igen. Man slåss på gatorna. Stiletter och kedjor. Nymoralisterna växer sig starkare. Medeltiden är nära. En svensk professor föreslår på fullt allvar att de som har AIDS-virusets antikroppar skall tvingas bära ett särskilt märke på sig så att folk ser. En gul stjärna — en rosa triangel. Ljud av stöveltramp. Världen leds av pensionerade pajasar. De är vilddjur. Vi är vilddjur. Vi vässar våra naglar till klor...

Myten — mer än den ekonomiska krisen formade en generation av punkare och skinheads: Verkligheten har redan fallit sönder, punkarna försökte reda sig ändå, tog avstånd från det som redan förnekats dem och gjorde det trasiga till sitt, klädde sig i svart för sådan såg världen och framtiden ut. No fun. No future.

Myten och krisen stabiliserade sig. Ungarna rakade av sig håret och blev koncentrationslägerfångar. Utan någonstans att rymma. Skinheadsen — uniformerade för att utplåna sin identitet, för att glömma att de bara är nollor. Barn omstöpta till monster.

Du har inte en chans — ta den!

— Skall vi som lever nu gå till historien som de fegaste och fogligaste kräk som någonsin funnits, frågar Jonas, 21 år.

Han är besviken både på de så kallade fyrtio-talisterna och på sin egen generation.

Han och hans vänner arbetar politiskt genom direkta aktioner mot värnplikt, fastighetsspekulation, rasism, sexism m.m.

Jonas Gardells debutroman "Passionsspelet" utkommer på Författarförlaget den 25:e sept.

Som försöker de ta hämnd genom att slå blint.

Den verkliga fienden är långt borta men skit i det.

När man närmar sig ett offer — en ensam böj eller svart-skalle — känner man äntligen makt och styrka, oöverbärrerlighet hos sig själv och den egna gruppen. Den som någon gång själv har slagits vet hur befriande det är när trycket lättar och frustrationen försvinner.

Kanske är våldet i dag en nödvändig överlevnadsventil. Ett sätt att bevara sin stolthet.

Att arbeta politiskt idag måste börja med ta reda på hur sann myten om åttiotalet är, för att veta vad man skall slåss mot och för.

Åttiotalet är förvirrat men spännande — jag skulle, hur märkligt det än låter inte vilja leva i någon annan tid.

När jag skriver "att arbeta politiskt" menar jag den kamp som förs utanför de etablerade partiernas ramar, av dem som i regel saknar makt och inflytande.

Den generation som växte upp efter andra världskriget blev naturligtvis präglad av den ekonomiska rekordtillväxten. Det är både en kliché och ett ofrånkomligt faktum att den generationen är den mest privilegierade i världshistorien.

Med grundmurat gott självförtroende och med stora förväntningar knutna till sig kunde de göra det försök till revolt som vi än i dag lider av komplex inför. De kunde begära makt och ställa krav.

Men låt oss ha i minnet att dessa bortskämda och välgödda radikaler hade råd att göra revolt — när de tröttnat fanns alltid ett bra jobb som väntade.

När dagens unga gick ur skolan i början av åttiotalet gick det hundra sökande på varje diskjobb, ett gymnasiebetyg var mindre värt än dasspapper. Nu, fem år senare tvingas ungdomarna att arbeta mot en lön som är ett hån. Det kallas ungdomslag och har snyggt till statistiken. (Å om det ändå inte vore en skam att gå arbetslös!)

Det finns en växande schism i dag mellan de som var med redan för tio, femton år sedan, och de som fostrats under åttiotalet. Två olika värderingssätt, två olika grunder.

Sextiotalets radikaler kunde fortfarande tro på ett socialistiskt samhälle där alla skulle leva i fred och välfärd.

Idag kan man le eller fnysa åt att de var så naiva, eller för att man är avundsjuk på dem för att de tilläts vara så naiva. Vana vid misslyckanden förväntar vi oss inte längre resultat på samma sätt som de. Vi är inställda på fiaskot.

Det tydligaste exemplet.

Den politiska fråga som under åttiotalet attraherat breda folklager har varit kärnvapenrustningen med ett klimax hösten -83 då beslut om missilutplaceringarna togs i Europa. Man har kämpat för att uppnå det omöjliga. Ingenting har hjälpt. Man har sjungit för fred, tänt ljus för fred, släppt duvor för fred, vandrat, cyklat och blockerat för fred, spelat teater för fred, hållit handen för fred och bakat bröd för fred, sått vete för fred...

Somliga har till och med blivit slagna och arresterade för fred. Och inte ett jota har hänt; för egentligen har vi inte hotat någonting. Efter hösten -83 har folk börjat tröttna betydligt på den där underliga diffusa freden som inte infinns sig hur mycket vi än besvärjer den. Jag vet många som numera spyr för fred.

Och så några, de desperata, som skakar av vanmakt i Snödrottningens sal för att de inte kan lägga spelgelbitarna i ordning.

De har börjat kasta bomber för fred.

Gud välsigne för övrigt "För är det verkligen fred vi vill ha..."

Men i övrigt: Totalfiasko.

Varför?

Det verkar ofrånkomligt att vi som lever nu kommer att gå till historien som de fegaste och fogligaste kråk som någonsin funnits. För hur mycket vi än gjorde — gjorde vi

inte det som måste göras. Och hur många är beredda att göra det som erfordras?

I alla tider har människan offrat sitt liv utan stora chanser att nå sina mål. När förlorade vi det modet?

Är svaret att vi har utvecklat ett samhälle där modet, självkänslan och kuraget inte längre behövs. Vi tvingas inte längre slåss för att överleva, våra grundläggande behov är tillfredsställda.

Samhällsutvecklingen stannade upp någonstans på vägen.

Vi kan flyta med näsan över vattenytan — utan möjlighet visserligen att ta sig upp på torra land, men väl försäkrade om att inte riskera sjunka.

Vi lever under ett dragligt förtryck, vårt illamående är uthärdbart. Visste de som stoppade dynorna åt oss att den mjukaste soffan är svårast att resa sig ifrån?

För det måste finnas någon anledning till att kravallerna och upploppen uteblir. För inte var det väl en stor lögn att Europa drabbades av den värsta krisen sedan trettiotalet för bara några år sedan? Inte var väl de tjugo miljoner arbetslösa ett påhitt?

Men det har varit märkligt tyst. Folk har funnit sig i.

Gatuväldet har ökat men det är också allt. (Politikerna skyller på videon.) Annars är vi allesammans köpta av välfärdsstaten.

Ideal har man i brist på pengar.

Liksom psykvården passiviserar sina patienter med mediciner och gör dem till zombies, gör ständiga bidrag människor slöa, lata och ovilliga att handla. Man föredrar att ha de halvtaskigt.

Socialbidrag förknippat med en lagom dos förödmjukelse är ett billigt och humant sätt att hålla en människa på plats.

Vi på åttiotalet som är politiskt aktiva tror inte längre på det vi kämpar för! Vi har på samma gång levt för nära verkligheten och för långt ifrån den. Vare sig vi är socialister, kommunister eller anarkister vill vi inte nå våra mål längre. Är det inte dags att konstatera det utan sentimentalitet?

Vad är det egentligen vi vill uppnå, och vad är vi beredda att göra och offra för att nå dit?

När vi har svarat på den frågan har vi slutat hyckla och kan kanske ägna oss åt en politisk kamp som ger resultat. När vi blivit medvetna om priset, härdade av våra misslyckanden, inspirerade av den härliga klychan: Du har inte en chans — ta den!

Vi få.

Vi i marginalen.

Som fortfarande arbetar politiskt.

Nästa år kommer krisen tillbaka säger de som vet. Även om jag aldrig förstod när den förra krisen klarades upp. Jag måste ha glömt att läsa tidningen den dagen.

Men... vi kommer med all säkerhet gå på den igen (svenska folk — det är dags att strama åt) för nöjet att få odla depressionsromatik. Det blir igenkännandets glädje för alla dem som kastas ut i en ny vals mellan olika statliga institutioner där de skall lära sig hur värdelösa de är, och sedan få ett bidrag att trösta sig med.

Skall vi hoppas på att Adelsonn vinner valet och lyckas skära ner på de sociala utgifterna så att folk kastas ur sofforna och inte längre mår halvtaskigt utan helpissigt!

Då kanske folk äntligen reagerar och blir arga och märker hur viljan till förändring stiger ur deras vrede.

Då blir vi fler i marginalen. Till slut kanske vi får slagsida, och då... Svindlande tanke.

(Men så mycket skär han nog inte ner, Adelsonn, han är en smart jävel. Och gör han det blir vår slagsida antagligen bara nog stor att sätta Palme vid makten igen. Och Palme ställer allt till rätta.)

Jonas Gardell

Den som har låg inkomst, kort utbildning och är ensamstående har störst benägenhet att inte rösta visar statistiken.

Jeanette 28 år, har aldrig varit i en vallokal. Hon säger:

— Jag har väl ingenting att värna om, egentligen

Prate Hate

*Hönegård, bönegård
Kackelsvammel
Vare jag, svare jag
frågeplåge
Inne ute, ute in
periferievie
Titte tänk, tänke titt
paranoidelide
Prate prutt, prutte prat
tjatgnat
Tycke tänk, tänke tyck
braevae, klokeboke
psykedyk, dykepsyk
paranoje skoje
Alkohol skrål
Skål Vrål*

Jeannette målar akvareller där avklädda kvinnor med högklackade sandaletter och långa röda naglar ligger behagfullt tillbakalutade på divaner och skamlöst skrevor med låren. De har vinglas i händerna, cigaretter i långa munstycken och katter hopkurade under sängen. Avvaktande, lockande, utmanande stirrar de betraktaren rakt i ögonen.

Hon skriver snabba dikter som den här bredvid.

Hon försöker också vara en trygg mamma till fyraåriga Samanta, hushålla med alltför lite pengar, utbilda sig, jobba och överhuvudtaget fixa ett värdigt liv i denna kaotiska tillvaro vi alla delar.

Och hon lyckas ganska bra.

Jeanette är 28 år. Hon har aldrig röstat. — Vad skulle jag rösta på? Det finns inget parti som jag har förtroende för. Jag vill inte binda mig för något. Förresten har jag alltid mer varit en iakttagare än en deltagare. Jag vill se och förstå. Inte handla.

— Mina ställningstagande uttrycker jag genom att måla eller skriva eller sjunga eller spela teater.

Hon är klädd i svart. Smala byxor och en löst sittande tröja. Mycket smal, lån-

ga lemmar och starka, nästan eleganta händer. Ja det är något avgjort elegant och smakfullt över henne, samtidigt som hon påminner om en ung Juliette Greco, bohemedrottningen i 50-talets Paris. Kindknotorna, ögonen.

Hon har bjudit på fiskgratäng och vi dricker te i det pyttelilla vardagsrummet. Lägenheten är en 1:a på 35 m². Vita väggar, få möbler, estetiskt.

— Det är inte det att jag inte är intresserad av politik, för det är jag, har alltid varit. Jag läser mycket, ser på TV, följer med i debatten. Blir upprörd över utnyttjande och förtryck. Som kvinnornas situation till exempel.

— Även om jag har svårt för kvinnor i allmänhet.

Hon dröjer lite med att svara på mina frågor, som om hon var osäker eller missnöjsam eller ville vara säker på att hon uppfattat mina frågor riktigt. Rösten är distinkt.

— Många av mina vänner är engagerade partipolitiskt både till vänster och till höger. Det uppfyller hela deras tillvaro. Men för mig känns det som om de förtryckte sig själva, genom att gå in i en grupp och anamma allt den står för.

Roger Granat

— För dem hänger deras ställningstagande ihop med en stark identifikation. Jag är mer identitetslös på något sätt, eller rättare, söker identiteten inom mig.

Övergiven

När Jeanette var två år lämnade hennes mamma henne helt sonika hos en familj i Stockholm och reste till Lund för en sångutbildning. Efter att passerat genom några olika hem adopterades Jeanette av en barnlös familj. Pappan var sjökapten och mamman konstnärinna.

— Det var starka konflikter redan från början. Framför allt skar det sig med mamma. En gång hittade pappa mig med en docka med nålar i, som jag sa var min mor.

Jeanette tystnar, tänker efter och fortsätter.

— Hon var speciell, mycket exentrisk. Hela trakten kände till henne. Hon gick klädd i hattar hon sytt av underkjolar, guldsandaletter och var alltid målad. En blandning mellan Git Gay och Alice Timander. Jag skämdes ofta för henne när jag var liten. Nu för tiden kan jag beundra henne för hennes mod.

— Men hon var oerhört dramatisk — allt skulle drivas till sin spets. För att kunna överleva psykiskt så fick jag vara 10 gånger värre. Egentligen ville hon väl ha en kärlek som hon inte kunde få.

— När jag var tio ville jag bli präst, gjorde egna böcker och predikade. Visst trodde jag på Gud, men det var nog mest teatern i det hela jag njöt av.

På den tiden hade hon bättre kontakt med äldre människor, föräldrarnas vänner som hon kände mer förtroende för och tillit till än jämnåriga.

Pappan tog med sig Jeanette och hennes mamma på resor till sjöss.

— Då kunde det hända att de klädde upp mig och stoppade bomull i BH:n, så jag kunde följa med dem på nattklubb.

— När jag var 15 år var det bråk jämt, jämt. Jag började umgås med raggare och knuttar, och stannade ute på nätterna. Antagligen var det en protest mot den borgerliga miljön hemma. Det passade naturligtvis inte alls, så de körde iväg mig till en internatskola.

Jeanette kom till Restenäs, en religiös skola. Det skar sig direkt, hon rymde flera gånger och hämtades av polis. När hon

skulle hem igen hade föräldrarna flyttat till Båstad. Där vägrade hon bo.

— Jag stod inte ut med flackandet längre så jag stannade kvar i Ängelholm där vi bott tidigare. Försökte gå på gymnasiet, men hoppade av.

— Jag började göra sådant som jag verkligen inte borde, kom i fel sällskap som man säger. Jag var förvirrad, visste inte vilket ben jag skulle stå på. För att komma bort från "gänget" i Ängelholm ordnade Jeanette själv en fosterfamilj på ett Säteri. Där fick hon arbeta som ett slags allt-i- allo, och trivdes utmärkt. Efter ett år åkte hon hem för att börja skolan.

— Allt gick åt skogen igen. I skolan har det aldrig funkat.

— Jag kände mig så annorlunda. Det var inte det att jag inte kunde skaffa mig kamrater, men jag tyckte de var så barnsliga. Jag hade själv blivit lite exentrisk, som min mamma. Jag klädde mig mycket avvikande från mina kamrater, i kafetaner och schalar och sånt.

— Jag klädde på mig en identitet, en identitet för tillfället. Det har jag gjort många gånger i mitt liv.

— Jag opponerade mig mot allt. Fick

vi skrivningar, kastade jag pappren på golvet och stampade på dem. Jag gick omkring som jag ville i klassrummet. Det enda jag var intresserad av i skolan var teater och musik. Det älskade jag. Till sist fick jag sitta i ett eget rum i skolan för att inte störa mina kamrater. Jag var ett mycket ensamt störande element.

Så snart hon fyllt 18 flyttade hon till Stockholm. Bodde inneboende och jobbade som guide och serverade.

— Jag sökte mig till annorlunda människor och kom i kontakt med musiker och konstnärskretsar. Jag blev väldigt påverkad av deras attityder och tog på mig dem som ännu en teaterkostym.

— Det var då jag fick lov att rösta första gången. Men då hade jag anammat ett slags konstnärligt anarkistiskt synsätt.

— Ingen skulle få grepp om mig. Många har försökt. De har till och bett för mig på Kungstorget.

— Men jag tycker att det är bättre med en bra djävel än en dålig gud.

— Efter ett år var jag oerhört trött på Stockholm. Jag levde ett fruktansvärt dåligt liv.

I mitten på sjuttitalet reste Jeanette till USA.

Hon hade fått jobb på Svenska generalkonsulatet i New York. Fick egen lägenhet på Park Avenue med en annan svenska. Åkte limousine till snabbköpet. Och jobbade hårt.

— Det var mottagningar och cocktailparties 5-6 gånger i veckan. Svenska delegater, bankmän, teaterfolk, rymdfarare, ambassadörer och allt mellan himmel och jord — Palme och hela gänget.

Genom en flicka som varit på ambassaden året tidigare fick Jeanette vänner.

De trodde först att jag var religiös. Jag såg så snäll ut. Jag hade ju lämnat hippiekläderna hemma, lagt av hela min fasad och klädde mig som en "fin" flicka.

Jeanette kastade snabbt av de veckade kjolarna och nätta jumprarna och köpte afghanpäls.

Hon tillbringade all fritid i Greenwich Village. På en bar träffade hon sin blivande make, en musiker.

— Han hade spelat med David Peel som var en slags kultfigur i de där kretsarna. Jag kom in i en avantgardistisk, undergroundvärld. Allt blev mycket hektiskt.

Kontrasterna mellan den miljön och konsulatlivet var stora.

— I slutet sjöng jag tom Internationalen när jag serverade. Vi som jobbade stöttade varandra mot de etablerade.

Arbetet varade två år.

— Vid det laget var jag färdig med

New York. Åkte hem och jobbade en sommar på Öresundsvarvets arbetarhem. Då hade jag verkligt socialistiska, nej kommunistiska känslor.

Jeanettes pojkvän kom till Sverige och fick engagemang i Göteborg så de flyttade dit. De gifte sig för att han skulle få uppehållstillstånd. Förhållandet sprack, men en tid efteråt föddes Samanta.

Under några år var det bråk om vårdnaden av Samanta. Pappan ville ta dottern till USA. Nu delar han och Jeanette vårdnaden och det fungerar.

Jeanette har omväxlande jobbat, varit sjukskriven, levt på socialbidrag. Senaste året har hon studerat på gymnasiet för tredje gången. Har klarat sig enbart på KAS (kontant arbetsmarknadsstöd) trots att hon egentligen varit berättigad till tillägg från Soss.

— Jag stod helt enkelt inte ut med att gå dit igen. Var också rädd att det skulle räknas till min nackdel i vårdnadsfrågan om jag fick socialhjälp.

— Men jag har lärt mig att leva med väldigt lite pengar. Det får bli havregrynsgröt i slutet av månaden.

Jag tycker det är svårt att förstå att hon inte röstar.

— Om jag hade levt någoin annan stans i världen, i Nicaragua tex, så hade jag säkert röstat. Men det politiska livet i Sverige är fattigt, tycker jag. De partier som finns är väldigt lika, fast de försöker vara olika, med olika namn. De vill egentligen inte ändra någonting, men folk hålls igång i alla fall, precis som om de gick och spelade fotboll, en folkrörelse utan innehåll. Politiken här berör så liten del av livet.

— Folk röstar på ett parti för att deras föräldrar gör det, det är en självklarhet för dem.

— Jag har inte den traditionen. Mina föräldrar har lärt mig att vara misstänksam. Pappa var väl kommunist en gång, men nu vill han hänga varenda politiker i närmaste träd.

— Kanske är jag väldigt desillusionerad, men jag tycker att många försöker göra bra saker och sen blir det skit i alla fall. Att försöka hjälpa men stjälpas i stället. Jag tror inte riktigt på människor som med blossande kinder och entusiasm i blicken försäkrar att de hjälper andra. Den här Band Aid-galan tex. Härom dagen läste jag att den mesta U-hjälpen bara har bidragit till att kvinnorna i biståndsländerna fått det sämre.

— De är så säkra på vad som är rätt.

— Jag tror mer på poesin än på politiken. Har läst Majakovski. Och författare i exil. De har påverkat mig. Fanns det

en befrielseörelse här skulle jag väl kämpa i den.

— Men här är det ju bara en fråga om att värna vissa intressen. Om jag är företagare till exempel, så har jag vissa intressen av att skattesystemet blir på ett sätt. Då röstar jag på moderaterna. Eller om jag arbetar på fabrik väljer jag socialdemokraterna för att få någon som skall representera mina intressen.

— Det kanske låter opportunistiskt eller som om jag vände kappan efter vinden men just därför kan jag inte sälla mig till något. Jag vet inte direkt vad jag har att värna om.

— Jag vet inte riktigt vad jag är för något. Ensamstående mamma, relativt fattig, utan särskilt mycket makt, det är jag förstås.

— Men i mina drömmar, mina ideal är det annorlunda. Min dröm är att bli fri... Hon hejdar sig och tänker efter.

— Jag tycker att vi lever i en stor ofrihet nu. Men frihet är ju alltid relativ.

— Min dröm är kanske att bli oberoende konstnär eller sångare eller vadsomhelst. Hur skulle jag kunna veta vad konsekvenserna blir om jag väljer det ena eller andra partiet, om jag skulle vara en rik konstnär till exempel. Jeanetta skratrar åt sig själv. Blir allvarlig.

— Men man blir dömd av andra för den ställning man tar, eller inte tar.

— En del säger att man skall rösta på det som är minst dåligt. Men jag tycker de har dåliga saker allihop. Mest dras jag till de extrema partierna, kommunisterna eller moderaterna. Men jag avskyr allt som är kollektivt, eller kontrollerat. Moderat är jag absolut inte, jag står inte ut med borgerligheten.

— Jag har i alla fall bestämt mig för att rösta blankt. Så ser de att man existerar. Vi talar om framtiden?

— Vi får den framtid vi förtjänar. Jag har nog en väldigt svart syn men jag är ändå inte rädd direkt. Jorden har sitt liv och vi har vårt.

— När jag var 15 år var jag väldigt sökande. Jag letade efter något som var utöver den här krassa verkligheten.

Och jag hittade det. Ingen organiserad gud. Jag har visserligen varit starkt påverkad av människor i olika rörelser, men så fort de försökt få med mig har jag blivit rädd och brutit kontakten. Utan något inom mig. Något som jag kan vända mig till när det är svårt.

— När det inte finns något yttre att tro på, inga människor, inga idéer.

Monica Dalin

Säters sjukhus

Cina Gotby

DET VIKTIGA EFTER 44 ÅRS OFRIHET

Att bo ensam, tänka, läsa och leva

Snart skall Lennart Stanley Jonsson, 62 år, gå till valloken i Hedemora och rösta. För första gången i livet.

Han har aldrig tidigare haft rätten. Han vet inte hur ett val går till. Men vet alldeles bestämt vad han skall rösta på. Trots att han suttit tvångsintagen på Säters sjukhus i 44 år för schizofreni. Utan att någonsin ha varit sjuk.

Sedan ett par månader är han fri och förklarad myndig.

Vid 18 års ålder åtalades Lennart Jonsson för "snatteri av oljekanna och försök till mordbrand". Lennart använde oljan till att tända eld på två bräder i en brädgård hemma i Husby socken i Kopparbergs län. Polisen i Falun skickade honom till rättspsyket på Långholmen i Stockholm. Där förklarades han sinnessjuk. I utlåtandet heter det att "mycket talar för" att han lider av schizofreni.

Straffrifyklarad och omyndigförklarad spärras 18-åringen in på Säters sjukhus. Det var i oktober 1941. Strax före midsommar i år giltigförklarar psykiater Lars Lindhagen diagnosen och ser till att omyndighetsförklaringen upphävs. Sex-tiotvååriga Lennart Jonsson skrivs ut.

Under flera år har Lars Lindhagen pratat mycket med Lennart Jonsson och noga studerat hans journal.

— Jag kan inte se att Lennart någonsin varit sjuk.

— Det är ohyggligt. Ren rättsröta. Och det finns många som i likhet med Lennart utan fog levt hela sina liv på mentalsjukhus. Nästan alla kommer från arbetarklassen. På Säter var det mest pigor, drängar och gruvarbetare. Ofta har de spärrats in här i samband med en social livskris som de reagerat alldeles normalt på. Nu är de alla utskrivna.

Allt är nytt

Nu bor Lennart Jonsson i en modern hyreslägenhet på ett rum och kök i Hede-

Bilden är från Norrtulls sjukhus. Här bor äldre, senila långvårdspatienter.

Cina Gotby

mora. Men stämningen som finns i de flesta 60-åringars hem saknas. Lennart Jonsson har inte haft några tillhörigheter i sitt liv. Ingenting finns kvar som hjälper honom att minnas. Annat än en korrespondenskurs i rörmokeri och förman-skunskap från 1941. Och en bunt med blåa skrivböcker där han med sirlig handstil berättar om sin hembygd.

Allt annat är nytt. En säng, ett bord, två fåtöljer, en liten bokhylla, en vacker trasmatta som han själv vävt på sjukhuset, en köksmöbel och lite husgeråd. Den pryddligt bäddade sängen och några par välputsade skor på rad under, berättar om sjukhusdisciplin. I övrigt är det lite lagom slarvigt med tidningar, tidskrifter och lite papper här och där.

Lennart Jonsson arbetade med fadern i skogen från 12-årsåldern. Han och syskonen bodde ensamma med sin far. Modern dog när han var sex år. 1941 arbetade han i flottningen också.

Varför tände du på?

— Allt var så tråkigt. Ingenting hände. Dumt pojkestreck. Jag var busig. Det hade varit mycket bättre med fängelse. Att få ett kort straff och sen komma ut.

Jag undrar om han minns hur det var från början, när han kom till Säter? Lennart minns precis.

— Det var liggsalar. Med nio personer i varje. Det fanns bara sängar. Vi hade ingenstans att gå. Dörren till salen var låst. Jag sa till doktorn att jag skulle vilja vara ensam och läsa. Då sa han bara att

det inte fanns några ensamceller. Så låstes jag in i sovsalen. Där låg jag på sängen i ett par år. Senare fick jag arbeta i vedgården.

Jag försöker sätta mig in i hur hans liv gestaltat sig. Fantasin räcker inte till. Det går inte att fatta. Vreden bubblar inuti. Och jag vill att han skall vara arg, ja, rasande. Eller åtminstone minnas att han en gång var det. Men det är inte så. Vreden är min. Han har ingen.

— Fångenskap, det är ett lidande. Det är till att vara snäll och lydig. Det står i skrifterna.

Så lyder Lennarts svar när jag undrar om han aldrig var arg. Kanske rymmer svaret en överlevnadsstrategi.

Enligt journalen beskrivs han en gång under de första åren som "trilsk". En anteckning från 1944 beskriver att han en gång "försökt riva en skötare i ansiktet". I samma veva skriver han till medicinalstyrelsen och begär att han ska få möjlighet att bedriva studier på egen hand. Brevet besvaras med orden: "Ingen åtgärd". Personalen tyckte det var meningslöst för Lennart att "hänga över böcker och schackbräde".

— Det där minns jag knappast, säger han nu.

Men försökte du aldrig ta dig från sjukhuset?

— Visst har jag rymt. Tre gånger. Första gången var jag hem till far. Jag var lycklig då. Tre dagar var jag där. Sen tog far mig med på tåget tillbaka. Han tyckte det

skulle gå rätt till. Som straff blev det flyttning till en hårdare avdelning.

Det var vid midsommartid 1945. Lennart var då 23 år. I journalen finns en kommentar om att fadern är omdömeslös och att han "lipar och är blödig" när han skall lämna sonen.

Ytterligare två gånger rymde Lennart. Ena gången gick han i skogen ett dygn och den andra hann han bara över stake-tet och upp i backen vid sjukhuset. Sen försökte han aldrig mer.

Under senare delen av 40-talet tycks Lennart finna sig i sin situation. Enligt journalen blir han "vänligt inställd till personalen", men beskrivs i förolämpande ordalag som att han "slöar över schackbrädet eller över böcker".

Vad var det som gjorde att Lennart aldrig försökte rymma mer? Jag tänkte efter. Om jag suttit sex, sju år på mentalsjukhus, skulle jag inte då (om inte mycket tidigare) själv börja undra om jag faktiskt var psykiskt sjuk? Så jag frågar om han själv började tro att han var sjuk.

— Nej, det har jag aldrig trott.

Det är ett svar som inte liknar de andra. I tonen. En ton som inte speglar förtryckets lydnad utan en klar säkerhet.

Senare får jag förklaringen till att Lennart blev "mera foglig" just vid denna tidpunkt. Han blev frälst, som han själv uttrycker det. Och det är kanske det som tillsammans med politiken, hjälpt honom att överleva.

Det var liggsalar. Med nio personer i varje. Det fanns bara sängar. Vi hade ingenstans att gå. Dörren var låst. Jag sa till doktorn att jag skulle vilja vara ensam och läsa. Då sa han att det inte fanns några ensamceller. Så låstes jag in i sovsalen. Där låg jag på sängen i ett par år.

Tror du på Gud?

— Ja, jag ber om frälsning åt dem som jag vet vad de heter. Men förr trodde jag inte. Det är först på senare tid.

Hur länge har du varit troende?

— Det började den där gången i skogen när jag rymde. Jag har varit frälst i 30 år. Tänk vad tiden går.

Från 1967 finns en journalanteckning om att Lennart "hört Gud tala samtidigt som han sett en bild av Gud".

— Jag råkade prata med en vårdare om Gud. Och jag hade hört Guds röst, precis som det står i bibeln att man skall göra. Men sett honom har jag inte. Det går inte.

Så här kommenterar Lars Lindhagen, psykiatern som skrev ut Lennart Jonsson:

På ett mentalsjukhus är det många som hör röster. Och det är ofta ett tecken på sjukdom. Men... hur många människor är det inte utanför mentalsjukhusen som hör Guds röst som det står i bibeln att man ska göra!

Fadern skrev till överläkaren

Under 40-talet försökte fadern många gånger få hem sin son på permission. Varje gång adresserat till "Herr Överläkaren vid Sätters sjukhus". I maj 1948 skriver fadern bl.a. så här:

"... jag garanterar att inget obehagligt kommer att hända, samt afhämtar honom själv, det finns godt om sysselsättning i skogen just nu. Var god Herr Dok-

tor och uppfyll min innerligaste önskan.

Högaktningsfullt

Gust. Jonsson"

Det blev inga permissioner. Varje gång blev det avslag. Utan motivering. Så småningom gav fadern upp. Inte förrän på 60-talet fick Lennart komma hem på permission.

Lennart har inte vetat om breven, eller att fadern brydde sig så mycket om honom. Inte förrän nu.

— En gång var far dit. Efter en tio, elva år. Han ville ha hem mig då. Det gick inte.

Varför fick du inte komma hem?

— Det var väl för mina missgärningars skull.

Ungefär samtidigt ger en överläkare sitt omdöme om Lennart i journalen:

"Förskruvad och bisarr. Affektivt avtrubbad, blir mer och mer dement. Höggradigt opålitlig, förslagen rymmare. Sur och trumpen. Vill ej syssla med annat än schack... Har reda på sig, men saknar helt sjukdomsinsikt... Rättsinkapabel!"

Andra omdömen under årens lopp är bl. a. "intellektuellt högtstående", "vresig och arg när någon närmar sig", "tyst och stilla nedkrupen i sin säng" eller "negativ, slö och otillgänglig."

Det sista omdömet fanns som grund för beslutet att Lennart var vårdbehövande när han 1956 skrev till Medicinalstyrelsen och bad om utskrivning. Det var

Lennart Jonssons sista försök att komma ut.

— I början trodde jag att jag skulle komma ut. Men jag skulle väl ha samma öde som många andra.

Blev du inte deprimerad, ledsen?

— Jo, det är klart att nycklarna de gör nog sitt.

Massor av medicin

Under årtionden har Lennart fått en oändlig mängd anti-psykotiska mediciner på sjukhuset.

— De försökte så många sorter. Det vart ingen ändring på något för det. Visserligen fick jag bara mardrömmar av. Så blev jag trött och slö.

Lennart, vad längtade du mest efter under alla år?

— Friheten.

Svaret kommer snabbt. När vi pratar om vad frihet innebär vet han precis vad bet betyder för honom, på olika plan.

— Jag fattar det så att man söker friheten utom sig, men finner den inom sig ändå.

Det är ord som kommer ur egen erfarenhet och egna tankar.

— Och det kändes riktigt att komma utanför sjukhuset. Så var det när jag rymde. Och så är det nu.

I hela sitt liv har Lennart längtat efter en hustru och efter arbetet i skogen. På 60-talet fick han korta permissioner några gånger. En gång kunde han arbeta med

---

Jag vet inte om jag vill ha skadestånd. Staten har ju inga pengar. Om jag hade haft friheten och kunnat arbeta och tjäna pengar hade det kostat att leva. Det går nog jämt ut. Jag har inget att fordra.

---

fadern i skogen. Allt annat arbete han utfört i sitt liv har varit åt sjukhuset.

— Det var som ingen mening, när man inte fick arbeta åt sig själv.

Sist i akten Lennart Jonsson finns Lars Lindhagens utlåtande där han ogiltigförklarar diagnosen schizofreni och myndigförklarar Lennart.

I början var Lennart emot utskrivning. Den förra doktorn hade ju nekat och då fick man väl hålla på det, tyckte han.

— Men sen gick jag väl med på att lyda den nya doktorn.

Kändes sjukhuset vid det laget som ditt hem?

— Hem? Det var nog mest fångenskap det.

Han säger det sakligt, utan bitterhet.

Lennart fick gå på sjukhusets hushållsskola och lära sig laga mat, sköta sina kläder, fylla i blanketter. Han hade ju aldrig tidigare fått ta ansvar för sitt eget liv, aldrig fått lära sig...

Var du rädd?

— Det är lite dåligt med att veta hur man skall göra och vart man skall ta vägen. Jag har svårt att orientera mig i samhället. Hitta och sådär. Jag går till affärn och köper mat varje dag. Kläder har jag köpt där också. Annars får jag hjälp av min kontaktman. Den där stora butiken, det är lite för mycket för sinnet. Det har ju ändrats en del sen 1941...

Fortfarande har Lennart en del kontakt med sjukhuset. Han går på möten och aktiviteter på RSMH-gården i Hede-

mora och han läser. Han läser om sin barndoms sockens historia. Bibeln. Och han läser tidningen Norrskensflamman.

— Sen jag blev hemma har jag prenumererat på Flamman. På sjukhuset läste jag olika dagstidningar. Men de är så falska så det är inget att ha. Det är naturligtvis inte verkligheten som beskrivs i dem. Inga arbetare kommer till tals.

På bordet tar han fram ett papper från tidningsbunten och visar. Det är slagord från 1:a maj.

— Jag var med och demonstrerade på 1:a maj. Det tyckte jag om. Det här är det bästa slagordet, säger han och pekar där det står:

”Kamp mot kapitalismen — fram för socialismen!”

Nu får Lennart samma ton i rösten som när han sa att han aldrig trott sig vara sjuk.

Tycker du att det finns något parti som bryr sig om hur människor har det på sjukhus och andra institutioner?

— Det vet jag inte. Jag skall rösta för första gången i år. Fast jag vet inte hur ett val går till eller nånting. Jag skall rösta på kommunisterna.

Hur har du kommit fram till det?

— Jag är vän av arbetarna. Socialdemokraterna är inte längre arbetarvänliga. Jag är främmande för deras läror. Jag har läst tidningar och sett på tv.

Var du politiskt aktiv när du var ung?

— Jag köpte SAC:s, syndikalisternas tidning då innan jag förlorade friheten.

Går det att förena religionen med kommunismen?

— Skulle nog kunna gå det också. För jag har länge vetat att det finns män som anser att kommunismen och Gud går ihop. Söderström skulle han ha hetat. Jag har läst det någonstans.

— Arbetarna skulle bestämma.

Läkaren Lars Lindhagen är inne på att precis så som hänt i Norge, stämma staten för din räkning och för andra som felaktigt suttit inspärrade ett helt liv. Vad tycker du själv om det?

— Vet inte om jag vill det. Staten har ju inga pengar. Om jag hade haft friheten och kunnat arbeta och tjäna pengar hade det kostat att leva. Det går nog jämt ut. Jag har inget att fordra.

— Upprättelse har jag fått genom att komma ut.

Känns det bittert när du tänker på vad du gått miste om i livet?

— Det går nog bra. Man får ta det med jämnmod.

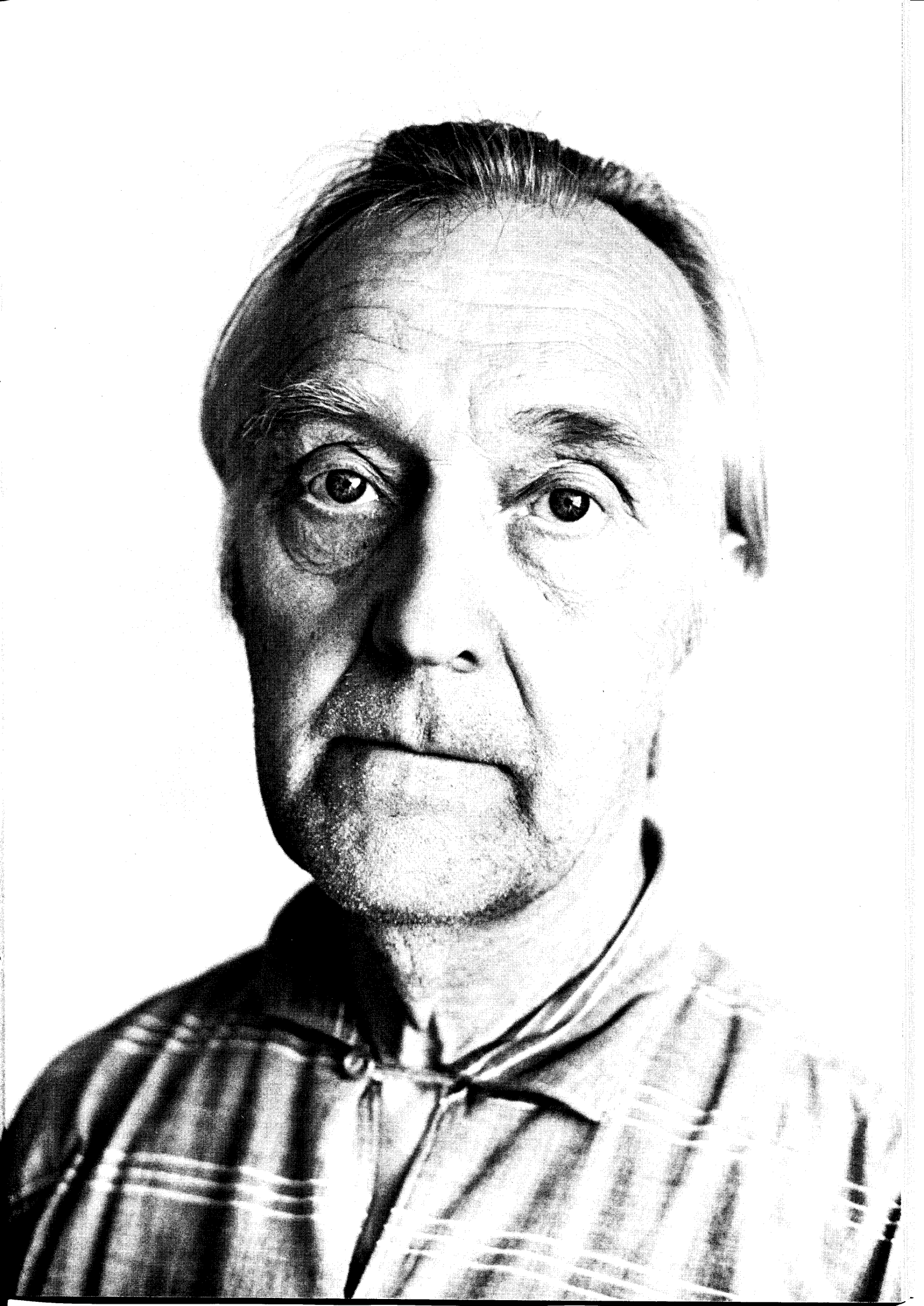
Lennart ser mig rakt i ögonen när han säger det. På något obegripligt sätt har han accepterat sitt liv.

— Det är bra nu att få bo ensam. tänka själv. Få vara själv. Arbeta med läsning. Och leva.

Birgitta Albons

Fakta ur Lennart Jonssons journal är tagna från en artikel av Lars Grip i RSMH:s tidning Revansch!.

DE SOM FÅR MEN INTE KAN?

Söndagen innan valdagen ställer postverket i ordning särskilda vallokaler på häkten, kriminalvårds- och alkoholistanstalter, mentalsjukhus och ålderdomshem. I valet 1982 röstade sammanlagt 50 630 personer från dessa olika institutioner.

Man kan däremot inte sluta sig till hur stort valdeltagandet var av den siffran. Personer kan ha poströstat tidigare, röstat genom äkta make eller varit bara tillfälligt inlagda på sjukhus.

Gamla och sjuka brukar få hjälp av anhöriga eller vårdpersonal att genomföra röstningen. Om någon har nedsatt syn eller har svårt att röra händerna får han eller hon självklart den hjälp som behövs. Men om personen istället är senildement, har dåligt närminne eller är utvecklingsstörd är saken genast mer delikat för vårdpersonalen. Valet skall vara ett uttryck för ett självständigt ställningstagande. Vem skall avgöra vilka av patienterna eller åldringarna som verkligen förstår innebörden av sin handling? Och hur skall man göra det?

En mamma till en svårt utvecklingsstörd och rörelsehindrad man berättar hur hon hjälpte sin son att rösta. Han kan inte tala.

— Jag klippte ut bilder på de olika partiledarna, och lade framför honom på ett bord. Han tittade länge på de olika ansiktena och pekade efter en stund bestämt på ett. Några dagar senare visade jag andra bilder på partiledarna, med samma resultat.

Jag upprepade proceduren flera gånger, och varje gång pekade han på samma partiledare.

Han tycker om att titta på TV, också på valprogram — jag vet inte hur mycket han förstår — men det var mycket klart vem han föredrog av partiledarna.

Ett dilemma för vårdpersonalen?

— Nej inte alls, svarar Sigvard Malm på socialstyrelsen.

Patienterna får enligt lagen inte rösta på rummen utan måste tas ner till postanstalten. Där måste de också själva lägga ner sin valsedel i kuvertet bakom ett skynke. Det här blir ju på sitt sätt en garanti för det självständiga ställningstagandet, menar Sigvard Malm. Dessutom får personer, som p g a sjukdom, rörelsehinder eller hög ålder inte kan ta sig till vallokal eller postkontor, rösta under överinseenden av vittnen via ombud.

— Information om valet går ut både från oss och riksskatteverket till alla patienter. Sedan krävs det bara lite initiativ från deras sida, säger Sigvard Malm.

Sven Bäckman, mentalskötare på Säter i 43 år och numera pensionerad, bekräftar socialstyrelsens uppgifter.

— Det har jag aldrig uppfattat som något problem. Alla myndiga får rösta. En förvirrad person är inte förvirrad jämt. Också svårt sjuka människor har stunder av vakenhet. Och det finns ju gott om tid för vanlig poströstning, säger Sven Bäckman.

Valprövningsnämnden som prövar besvär över allmänna val har avgjort flera fall där partifunktionärer och andra misstänks för att otillbörligt ha påverkat de röstande. I några fall har valet i en viss valkrets fått göras om.

På DHR, de handikappades riksförbund tycker man att ombudsrostningen i stort sett går rätt till.

Men det finns ett annat problem.

Många som skulle kunna rösta själva tvingas i onödan att rösta genom ombud eftersom vallokalerna är omöjliga att komma in i med rullstol. De kan visserligen poströsta, men varför skall inte handikappade få lov att vänta med att bestämma sig till sista dagen som störr delen av svenska folket?

Det står i vallagen att samtliga vallokaler skall vara tillgängliga för rullstolsbundna, enligt DHR.

LOLO

KANARIE-
FÅGELN

© ALVNER-ALMÉR

①

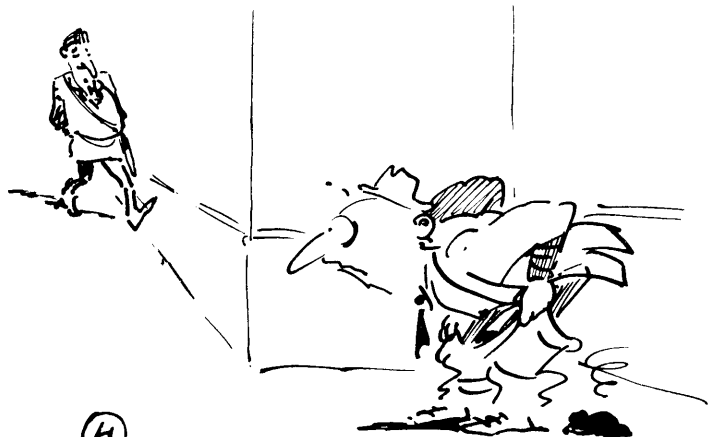
②

③

④

⑤

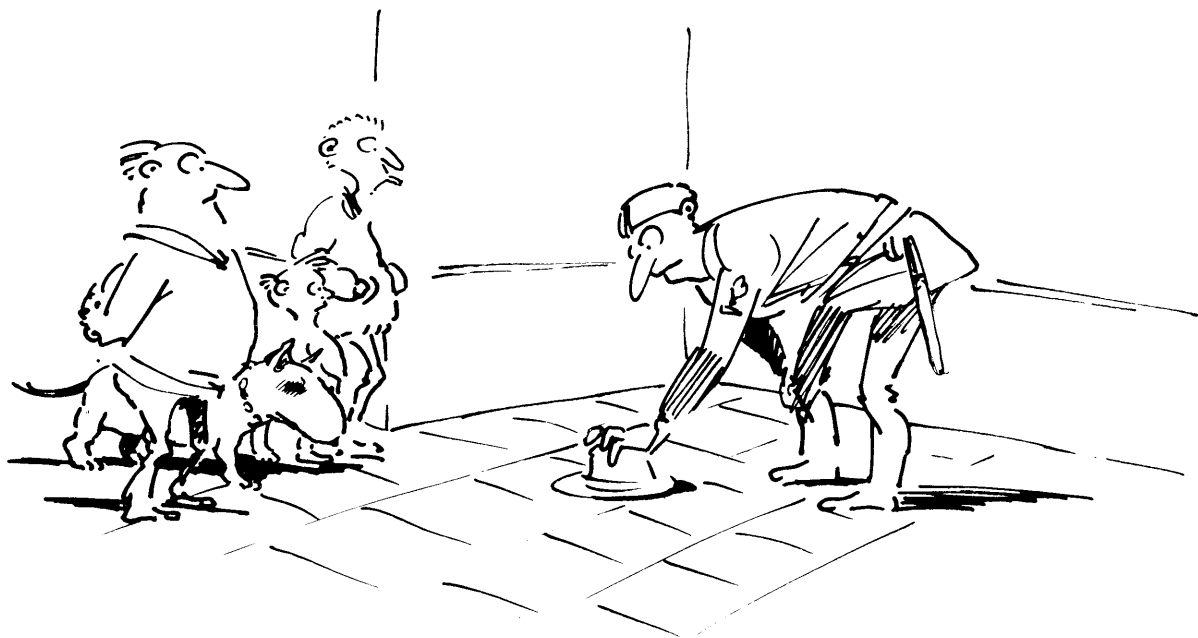

FORTS.

FORTS.

12

5 MINUTER
SENARE

JÅ, DET ÄR EN FÖRRYMD KANARIE -
PÅGEL UNDER HATTEN... ÄGAREN ÄR
PÅ VÄG

13

10 MINUTER SENARE

JAG FÅR NOG
FÅNGA DEN SJÄLV

14

15

HÖGERSPÖKET

BILDER OCH REFLEKTIONER
AV MARTINE DURAND

Stockholm den 20 april. Moderaterna demonstrerar i frihetens namn, de är tre tusen som samlas i Humlegården och trotsar regnet. Hundratals färdigtryckta plakat, blått på vitt, ett helt lager av svenska flaggor; en pånyttfödd nationalism. Lyckliga östermalmsfamiljer, leende affärsmän med svarta handskar och många unga entusiaster. På Sergels torg manar Ulf Adelsohn till ett heligt krig mot den inre fienden, torget vibrerar av extas, alla övertygas om den rättfärdiga kampen för ett friare samhälle, de gamla högerkrafterna får en påtaglig kämpande profil och för en stund sen har en grupp motdemonstranter blivit bortkörda av polisen; ordningen består, gul och blå.

Välskriven upprepning av sjukvårdens brister

Behöver vi fler avslöjande reportage? Det mesta är faktiskt redan avslöjat. De känns litet otidsenliga. Man läser och läser och tycker sig ha läst allt många gånger förr.

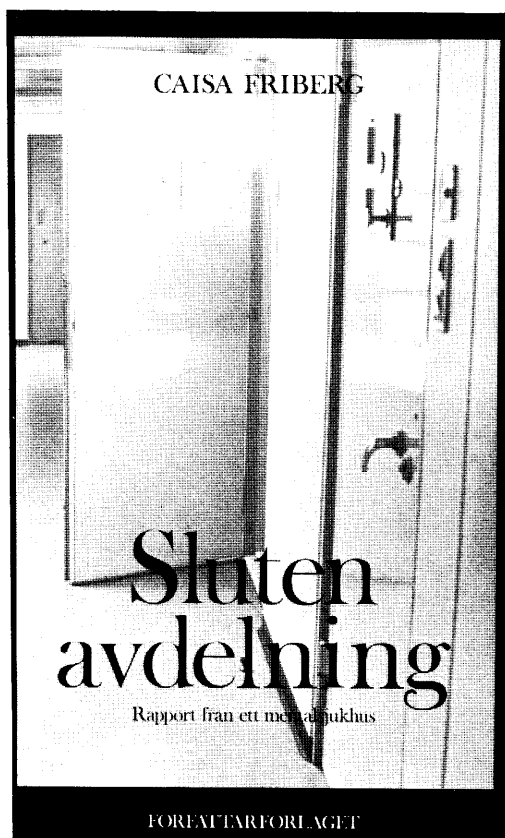
Caisa Friberg, författare till boken "Sluten Avdelning", har under fyra månader arbetat som mentalvårdare på Beckomberga sjukhus och sedan skrivit en bok om sina erfarenheter. Hennes styrka som samhällsavslöjare finner jag begränsad, medan hennes vårdartalang förefaller både ovanlig och naturlig. Hon visar prov på stor känslighet och förmåga till närhet.

Vårdsystemet uppvisar brister. Kanske finns möjligheten till förändring i det omöjligas gränsland. De bästa vårdarna orkar inte i längden. De mals ner i korsstrycket mellan överhetens och byråkraternas krav och patienternas, de anhörigas och allmänhetens klagan och behov. Endast de cyniska och förhårdade orkar bli vården och patienterna trogna. Är det verkligen så? För den oinvigde stämmer kanhända bilden men för dem av oss som har andra erfarenheter av vården framtonar en mycket mer komplicerad bild.

Vården har kommit att alltmer byråkratiseras och professionaliseras med oåtkomliga hierarkier till följd. Vården har blivit en angelägenhet för samhällsapparaten, inte för de behövande. Den styrs efter naturvetenskapliga modeller med resultatfixering och splittring av människan i flera delar som metod. I vården knogar dåligt betald arbetskraft, ofta kvinnor, med låg status och rin-

ga utdelning om man inte tror på himmelska vederlag för den som känt sitt yrke som ett kall.

Är det idag fruktbart eller ens upprörande att konstatera hur dåligt patienterna mår inom men-

böcker

Sluten avdelning
av Caisa Friberg
Författarförlaget
Pris: ca 70:-

talvården? Ja, kanske ändå om man lägger ett kvinnoperspektiv på problemet. Kari Waerness, norsk sociolog, har i sin bok "Kvinnor och Omsorgsarbete. Ett kvinnoperspektiv på människovård och professionalisering" konstaterat hur arbeten som domineras av hierarkiskt, vetenskapligt tänkande (manligt) snabbt förlorar värden som värme, medmänsklighet, sinnlighet och närhet (kvinnt). Hon tar sjukvården som exempel på det förra men menar att socialtjänsten, främst hemservice, ännu inte kommit lika vilse i sin människosyn. Där råder fortfarande den sk husmorsideologin.

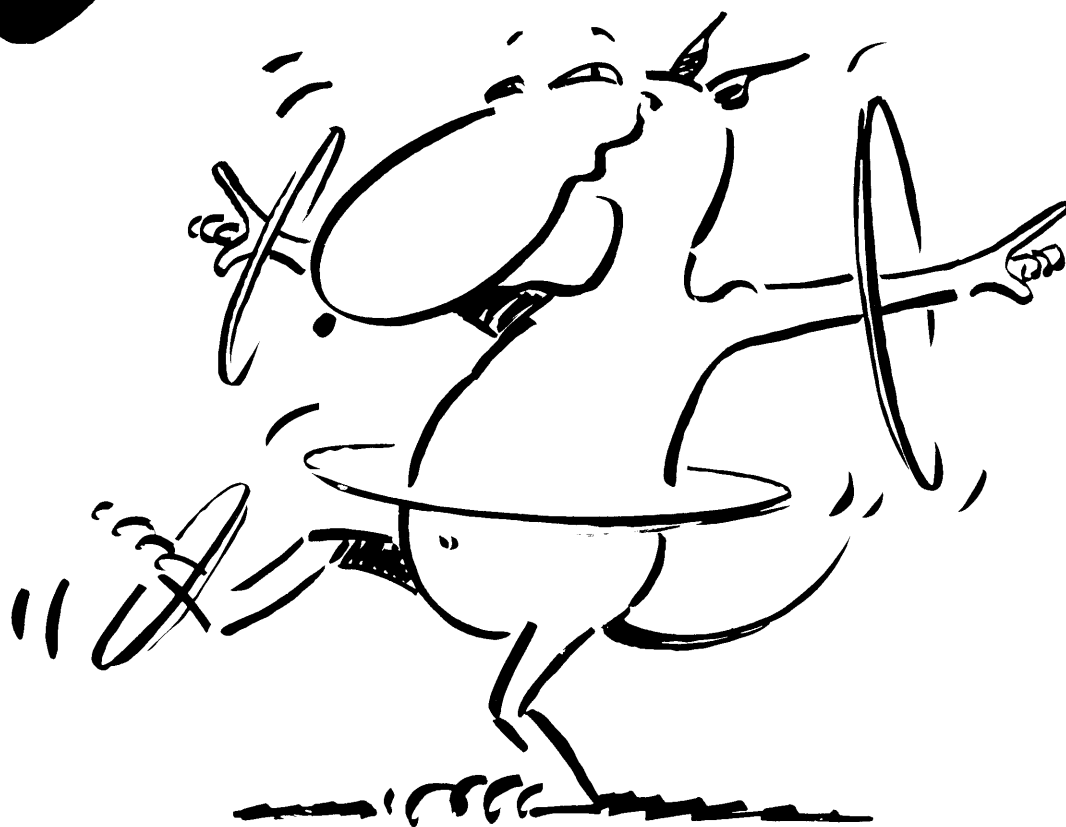
* * *

Politikerna har redan tagit konsekvenserna av de avslöjande reportagen. Till år 1990 ska 1.700 av de 2.000 patienterna på Beckomberga flyttas ut i mänskligare boende och därefter bli "vanliga" människors och den öppna vårdens problem. Kommer det verkligen innebära mänskligare vård? Behövs inte också en analys av vårdapparaten innan ett så avgörande steg tas? Själv är jag övertygad om att brytningslinjen går mellan kvinnligt och manligt inte mellan institutionellt och öppet vårdande.

Hade Caisa Friberg dragit samhälleliga slutsatser av sina intryck och sin berättigade indignation hade boken kunnat bli ett allvarligt och intressant inlägg i omsorgsdebatten. Nu stannar den vid att vara en välskriven upprepning.

Agneta Gustafsson

coco

Äntligen finns Coco — vuxenserierna av Christina Alvnér — i en volym.

Rusa iväg till närmsta bokhandel och köp 64 sidor träffsäker vardagskomik.

Ca pris: 59 kronor. Seriealbumet ges ut av förlaget Svenska Vyer i Sveg.

PRENUMERERA

- ☐ Jag vill prenumerera på Vi människor. Pris 100 kr.
- ☐ Jag vill stötta Vi människor med en stödprenumeration. Pris 125 kr.

(Skicka inga pengar nu. Vi skickar inbetalningskort)

Namn: .....

Adress: .....

Postadress: .....

Porto

Vi människor

Solidaritetsrörelsens hus

Barnängsg 23
116 41 Stockholm

Rösta bort högern, tjejer!

ibland blir jag förbannad och tycker att vi lever i en skendemokrati. Det kan vara när jag ser hur politiker har raserat den tidigare idylliska småstaden Kristinehamn, trots protester från allmänheten.

Eller när kulturanslagen minskar, medan krigsmakten får miljarder.

Eller när jag tänker på hur motståndet mot kärnkraften manipulerades av Linje 2 vid folkomröstningen — medan forskning om alternativa energikällor har satts på undantag.

Men min mamma har berättat om hur det var när de norska kvinnorna fick rösträtt 1913. Hon var sex år gammal, och hon minns ännu hur mormor tog med henne till vallokalen därför att det var en så stor dag för alla kvinnor — äntligen skulle de få rösta!

Jag har bevars också läst "Pennskaftet" Elin Wägners skildring av de svenska kvinnornas kamp för rösträtten. Jag vet, att rösträtt var något som kvinnorna fick kämpa för, länge och hårt. Det var inte något som vi fick till skänks från de höga herrarna i riksdag och regering. Vi fick vänta ändå till 1921 innan vi fick allmän rösträtt här i landet.

Att rösta är särskilt viktigt i år, då högern verkar vara starkare än på länge. I skrivande stund vet jag inte hur utgången av valet blir. Men jag vet vad resultatet blir om högern vinner: en klar försämring för kvinnor och barn och för den offentliga sektorn, som dels ger arbetsplatser åt många kvinnor, dels är den ende garanten för en fortsatt solidaritet med dem som har det svårast i dagens samhälle.

Om vi punkt för punkt går igenom SKV:s handlingsprogram, ser vi hur vi kommer att motarbetas på alla områden. Vår rätt till arbete kommer att beskäras. Barnomsorgen kommer att skäras ned. Skolan kommer att få ett annat innehåll och en målsättning som gynnar medelklassens barn. Miljön kommer att offras för profiten, och kärnkraften byggas ut. Biståndet till folken i tredje världen och stödet till befrielsekampen kommer att minska. Krigsmakten kommer att stärkas, medan freds rörelsen kommer att motarbetas och misstänkliggöras.

Det är kanske svårt att hitta ett politiskt parti som man kan ställa sig bakom på alla områden och i alla lägen. Ibland känns det som om man inte har någonting alls att säga till om, och det parlamentariska systemet verkar tungrott och trögt.

Likaväl offerar människor dagligen livet i Sydafrika i kampen för rösträtt för de svarta medborgarna. För sjuttio år sedan hungerstrejkade europeiska kvinnor till döds för att få denna rättighet. Idag gäller det att försvara det välfärds-samhälle som det har kostat svett och tårar att bygga upp, men som kan komma att raseras nästan över en natt om högern får det som den vill. Idag är det därför viktigare än någonsin att utnyttja sin rätt att rösta.

Om högern verkligen vinner valet, då är nämligen den medansvarig som inte gitter utnyttja sina medborgerliga rättigheter.

Aase Bang

Vill du bli medlem i SKV?

Alla kvinnor som stödjer SKV:s handlingsprogram och stadgar kan bli medlemmar. Du kan vara *aktiv medlem* eller *passiv stödmedlem*.

De flesta SKV-medlemmar engagerar sig i en *lokalavdelning*. På sid 51 kan du se vilken avdelning som ligger närmaste där du bor. Det står där vem som är kontaktperson. Om du hör av dej till henne så får du inbetal-

ningskort och in formation om avdelningens aktiviteter.

Du kan också välja att bli medlem i förbundet centralt. Avgiften är 100 kr och betalas då in på pg 50 50 95-0 med uppgift om namn och adress.

Som medlem av SKV ansluter du dig till ledet av kämpande kvinnor, som generationer ige-

nom stått på barrikaderna för kvinnors och barns rättigheter, för en värld i fred, för solidaritet mellan folken, en giftfri miljö och ekonomisk demokrati. Nu mer än någonsin behövs de leden fyllas, nu mer än någonsin behöver SKV ditt stöd.

Och kanske behöver du vårt stöd? Från SKV får du tillbaka kvinnosolidaritet och stöd i ditt

liv som kvinna, som idag är svårare än någonsin. "Du stöder oss, vi stöder dig, vi ger varandra".

VÄLKOMMEN!

Vill du läsa mer om SKV:s historia kan du på biblioteket låna Ada Nilssons bok "Barrikaden valde oss".

Forum

Jag träffade henne i en by nära Mount Kenya i november förra året. Hon, vars namn jag glömt, dansade och sjöng till vår åra, när Kvinnorådet för Internationellt Bistånd (KIB) från Sverige gjorde en rundresa i landet. Våra kenyanska vänner vred sig av skratt efter varje ny vers som den magra, nästan tandlösa kvinnan sjöng och dansade fram. Hon diktade fritt i stundens ingivelse och skojade om oss blekansikten och våra avsikter med besöket. Stämningen smittade av sig och snart dansade alla närvarande inklusive KIB och förenades i Afrikas rytm. Dunk, dunk, dunke dunk följde våra kroppar trummornas slag.

På väg till FORUM-konferensen, jag hade just kommit igenom visiteringen vid ingången till universitetet, fanns hon plötsligt där, min sjungande och dansande kvinna från byn. Bland 14 000 kvinnor från hela världen stötte vi ihop och förenades i en hjärtlig omfamning...

Det skulle bli fler såna märkliga sammanträffanden. Med Rokeya från Bangla-desh, med Sushila, Ela och Devaki från Indien, med Dr Amatila från Namibia, med Asegedetch från Etiopien, med Angela (Davis) från USA, m fl, m fl. Och med många från Europa som jag haft förmånen och glädjen att träffa i samband med KDV-möten tidigare.

Tredje världens kvinnor

Det var min första personliga berikande upplevelse av kvinnokonferensen i Nairobi.

Den andra då?

Att Tredje världens kvinnor angav tonen, och då speciellt de afrikanska. Det yttrade sig i det överväldigande antalet "workshops" (miniseminarier) som vi kunde delta i varje dag och i själva "bilden". Dessa fantastiska afrikanska uppenbarelser, där ingenting i klädväg var omöjligt, en explosion av färger, av håruppsättningar med hundra flätor, av spontana aktiviteter med sång, musik och dans.

Den stora gräsplanen, inramad av universitetsbyggnader på tre sidor, lämpade sig utmärkt för alla dessa aktiviteter. Där böljade kvinnohaven av och an.

Där fanns också oaser för meditation och enskilda möten. Där träffades Socialistinternationens kvinnor.

Dit kom de officiella FN-delegaterna, "för att andas" som de sa.

Där satt redaktören för den indiska kvinnotidskriften

Manushi mitt i en ring av årets nummer.

Där sålde kenyanskor från landsbygden sina alster av flätade sisalväskor och halsband av små små pärlor.

Där sprang fotografer med tung utrustning och sökte efter de "mest exotiska". Typiskt nog var fotoferna mestadels män och det mest exotiska var kanske Masaikvinnorna med sina tunga, enorma halsband och örsmycken som hade tånjt örsnibbarna flera centimeter neråt.

Som medlem av Kvinnorådet skulle jag särskilt bevaka de seminarier som hade med utveckling att göra. Så hamnade jag på möten om Afrika, Bangla-desh, Indien, Namibia, om trädplantering, om giftspridning, om apartheid, men också om "Det nordiska alternativet", det mest konkreta vad gäller ett bidrag till global rättvisa från den "utvecklade" till den "underutvecklade" världen.

Sveriges största bidrag var annars SIDA's Handlingsprogram för ett kvinnoinriktat bistånd, där KIB aktivt medverkat. Det presenterades både på FORUM-konferensen och på den officiella FN-konferensen.

Kritik mot bistånd

Men många av de afrikanska och asiatiska kvinnor jag träffade ville gå mycket längre än så. De var ytterst kritiska mot bistånd överhuvudtaget. De tveklade på att kvinnobiståndet skulle kunna bli den verkliga hjälpen i kampen mot orättvisor, förtryck och fattigdom. I så fall måste det skilja sig avsevärt från det nuvarande biståndet, menade de.

Ta det där med landsbygdsutveckling. Kvinnorna utgör majoriteten av världens matproducenter. 70 — 90 procent lever och arbetar på landsbygden. Biståndet, i form av tekniska hjälpmedel, av krediter för inköp av konstgödning och växtgifter, har till allra största delen givits till män.

Nu har det "biståndet" redan orsakat enorm förödelse på många ställen.

Vid en workshop om giftspridning i u-länder fick jag veta att av de 750 000 förgiftningsfall per år som man har reda på, finns hälften i tredje världen, trots att man där bara använder sig av en sjättedel av gifterna. Och anledningen till det är naturligtvis att man inte har möjlighet att följa alla de säkerhetsföreskrifter som krävs i hanteringen med dessa produkter.

De multinationella företagen som tillhandahåller gifterna påpekar cyniskt att de har tydligt angett på förpackningarna att

NAIROBI

MYCKET ATT LÄRA AV TREDJE VÄRLDENS KVINNOR

man alltid måste tvätta händerna efter användningen, att man inte får spruta gifterna i motvind, att de måste lagras i mörka, kyllda rum, mm mm.

Det är rena hånet för en u-landsbonde.

Följderna visar sig i obotliga skador på deras nervsystem, barn föds deformerade, mödrars mjölk innehåller giftrester osv. Om nu biståndet fortsätter som förut med den enda skillnaden att man också försöker ge det till kvinnor, så blir det därmed inte bättre utan värre.

I workshop efter workshop upplevde jag u-landskvinnornas sunda skepticism mot våra västerländska lösningar på deras problem. Jag fick med mig hem adresser till aktionsgrupper,

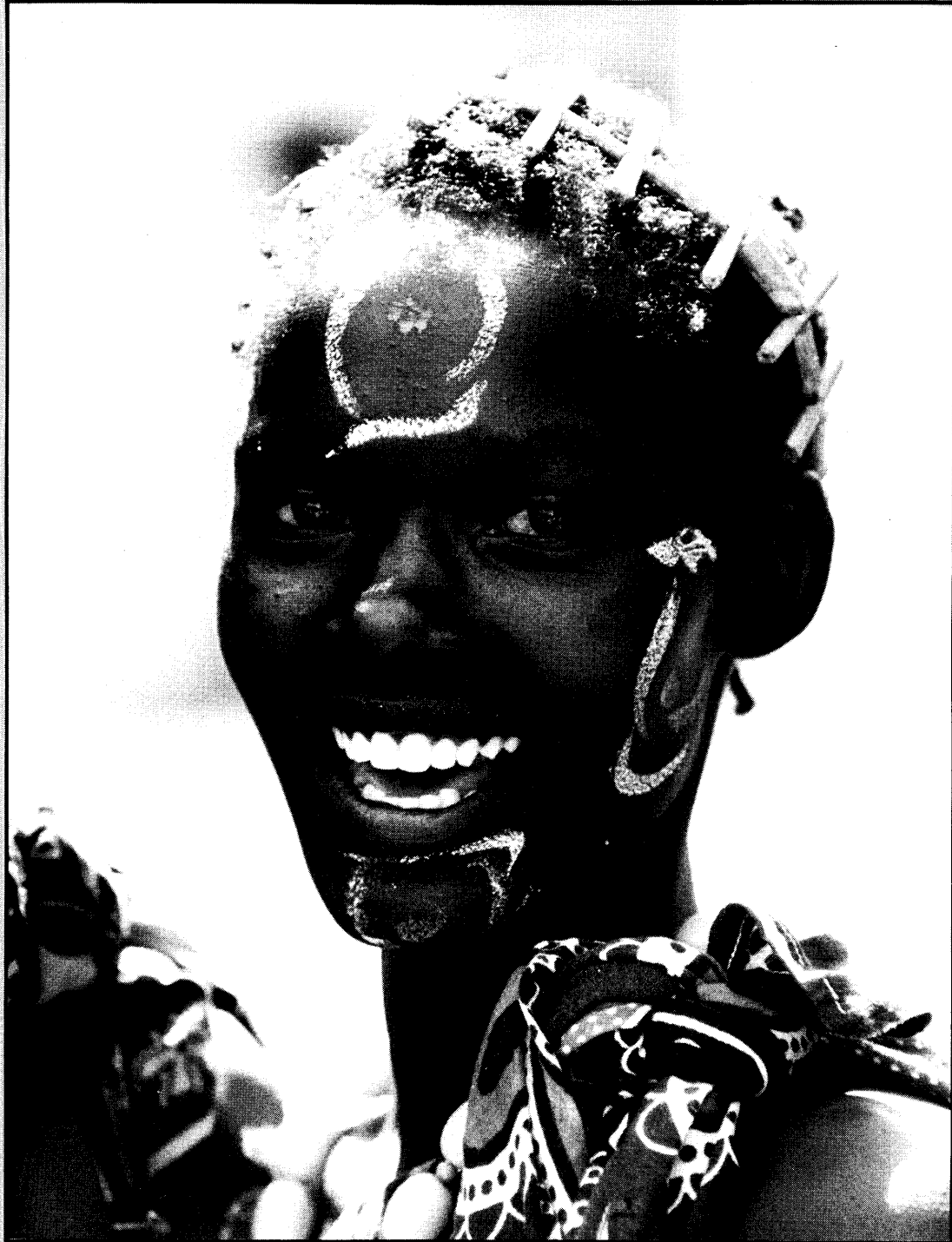
tidskrifter, böcker, forskningsrapporter om och av tredje världens kvinnor. Allt detta vittnar om en imponerande mångfald och framförallt om ett nytänkande som vi har all anledning att ta del av och lära oss av.

Många av de problem vi står inför idag är globala och kan bara lösas i nära samarbete med alla goda krafter i världen.

Och om vi menar något med pratet om jämställdhet och rättvisa i världen måste vi ifrågasätta hur vi själva lever och vems resurser vi förbrukar.

Angela Davis föreslog att nästa årtionde skulle bli de fattiga kvinnornas årtionde. Det förslaget vann mångas bifall.

Erni Friholt

Björn Lundberg/PRESSENS BILD

Fredstältet

Under Forum 1980, i Köpenhamns universitet, fanns det ett fredsrum, där Danmarks "Kvinnor för fred" hade jour och mindre grupper kunde hålla möten.

I Nairobi hade verksamheten växt ut till ett stort tält på universitetsområdet, som hyrts gemensamt av internationella fredsorganisationer. Av bl.a. vårt "the Women's International Democratic Federation" (WIDF).

Fred och Frihets (WILPF:s) internationella sekreterare, Edith Ballantine, var ordförande i denna speciella arbetsgrupp och sågs ofta i fredstältet, liksom WIDF:s ordförande, Freda Brown.

Tältet var öppet från 9 till 18

varje dag och ordet var fritt för alla som anmälde sig vid mikrofonen, men tiden var begränsad och man måste hålla sig till ämnet, nämligen olika aspekter på fredsarbetet.

Tältet rymde cirka 500 åhörare och var ofta fullsatt. Som under diskussionen mellan kvinnor från USA och Sovjet den 17 juli. Det fanns en ny ton av förståelse mellan dem. Många USA-kvinnor har besökt Sovjet de senaste åren. De kunde enas om en konkret aktion: för att bryta dödläget i förhandlingarna mellan sina länder genomföra en samtidig demonstration i Sovjet och USA en söndag i september.

Många andra viktiga kontakter mellan fredsrorelsen från olika länder knöts informellt i detta

tält, där också de svenska eller nordiska fredsinitiativen kunde föras vidare ut i världen.

FN-förbundet i Sverige hade organiserat gruppresan till Nairobi med 60-tal deltagare och inbjudit dem till förberedande studiedagar. Deltagarna samlades i arbetsgrupper med uppgift att i Nairobi presentera olika sidor av kvinnors liv och verksamhet i Sverige.

Fredsgruppen, som jag valde att tillhöra, utarbetade två utställningsskärmar med bilder och engelsk text om fredsarbetet i Sverige. Dels kort historiskt bl.a. om den framgångsrika kampen mot svensk atombomb på 1950-talet och om Alva Myrdals och Inga Thorssons verksamhet i FN.

*Men också de nyaste initiati-

ven, om fredsmarscherna till Paris, Moskva och Washington och om Fredsresan, de vita bussarna som gick till regeringarna i Europa med fem frågor i maj detta år. Nu gällde det att fullfölja dessa initiativ genom kontakter med kvinnor från andra världsdelar.

Vi hade också ett flygblad med kort presentation av "Inga Thorsson-rapporten". Hon ledde nämligen 1978-81 på FN:s uppdrag en grupp experter, som studerade sambandet mellan nedrustning och utveckling. Deras material framlades för FN-församlingen 1982. Där visades med konkreta exempel vilka förödande konsekvenser vapenkapplöpningen har för världsekonomin.

Rapporten ledde inte till något beslut. Men FN-församlingen rekommenderade sina medlemmar att rapportera till FN om sina planer och förberedelser för att förändra sin militärindustri till civil.

Sverige är det enda land som följt denna uppmaning. Inga Thorsson-rapporten är en utredning om hur svensk vapenindustri under en 25-årsperiod kan förändras, så att den framställer nyttiga produkter i takt med att försvarskostnaderna minskas från nuvarande 20 billioner kronor till 10 billioner.

Nordisk namninsamling

Till Forum 1980 hade kvinnor i Norden samlat mer än 500.000 namn för kravet "Vapenmiljarderna till mat". I fredsgruppen tyckte vi att det var viktigt att sprida kunskapen om rapporten och de olika konkreta nedrustningsproblem som behandlas. Fredsrorelsen måste bryta tystnaden, sprida upplysning och skapa starka påtryckningsgrupper fram till den världskonferens om nedrustning som enligt FN-beslut ska samlas nästa år, 1986!

Bevakning av utställningsskärmar och samtal kring dem hade vi i fredstältet men också på möten i andra lokaler inom universitetsbyggnaderna.

Även kampanjen "Traktat Nu", kravet på atomvapenfri zon i Norden, fanns med på vår utställning. Värdefulla kontakter togs också i denna fråga.

När Agneta Norberg från "Kvinnor för fred" på workshop presenterade fakta om hur USA utnyttjar norskt territorium, både vatten och land, för krigsförberedelser gjorde det starkt intryck på särskilt de närvarande norska och amerikanska kvinnorna. Det var fakta som delvis var okända för dessa kvinnor som ändå tillhörde fredsrorelsen.

Om det väldiga utbud av verksamheter som fanns utanför fredstältet får andra rapportera. Här finns bara plats för några korta reflektioner.

Jag fann en viss symbolik i det förhållandet att på tältets ena yttervägg visade japanska kvinnor en bildutställning om atombombsoffren och på den andra stod "die Grünen" från Tyskland. En ung rörelse som kräver nedrustning med delvis andra argument än den gamla fredsrörelsen.

Vi behöver många rörelser, nya krafter i kampen för fred.

De gamla mötte jag också.

En kvinna från USA frågade om jag mindes 1950, Koreakrigets år. Hennes make tillhörde då Världsfredsrådet och dömdes till ett års fängelse för detta i USA.

Kampen har varit hård och måste gå vidare. Mitt bestämda intryck från Nairobi är att för oss i Europa och USA är fredskampen den viktigaste frågan.

Rut Bohman

Hälsa

Många workshop på NGO's konferensen handlade om kvinnors och barns hälsa. Detta visar helt enkelt att hälsoproblemen är brännande på många håll i världen och att det behövs kraftåtgärder för att lösa dem.

Det har inte varit möjligt för mig att bevista alla dessa intressanta workshop men jag ska nämna några av de mest representativa: hälsoutbildning och bildning i tredje världen, mödra- och barnavård bland flyktingar, hur förebygga olika handikapp

hos barn, barnavård och utbildning, traditionens inflytande på kvinnors och barnens hälsa i Afrika, strategier för reproduktiv hälsovård, kvinnor och droger, globalt perspektiv på ökad barnadödlighet, förebyggande av aborter och familjeplanering, hälsotillstånd hos färgade kvinnor och kvinnor från tredje världen i USA.

Hälsoproblemen överallt, men kanske mest tydligt i tredje världen, är i högsta grad beroende av landets politiska förhållanden. Också traditionen och kulturen med dess olika tabuföreställningar spelar stor roll.

Jag fick veta att nära 230 miljoner kvinnor i utvecklingsländerna lider av blodbrist som betingas av undernäring.

Denna siffra omfattar nästan hälften av alla kvinnor i fertil ålder och två tredjedelar av alla gravida och ammande kvinnor. Denna anemi kan lätt förebyggas och botas, bara det finns gott om fullvärdig mat.

Diarrésjukdomar är största orsaken till barnadödlighet i utvecklingsländerna. Barnen dör av uttorkning fast det vore enkelt att behandla dem med vätska, bara det görs på rätt sätt.

Foster svälts

Usel hygien, dåligt vatten och okunnighet är stora problem bland alla fattiga och exploaterade folk. Många barn föds underverkliga.

Många gånger beror det på vissa traditioner och tabu, som t.ex. den att man inte skall dricka mjölk och att man skall äta så litet som möjligt under havandeskapet. Men alla traditioner bygger på något konkret: afrikanska och

asiatiska kvinnor har trånga bäcken, och man svälter fostret för att det inte skall bli för stort.

Kvinnliga läkare världen över har en internationell förening och många har kommit till Forum-85.

Jag får väl bli medlem jag med, tänker jag och går på den lilla bjudning hos min kenyanska kollega dr Mirjam K. Were från Nairobi. Jag får veta att Kenya med sina 19 miljoner invånare bara har 2500 läkare allt som allt. Minst hälften av dessa arbetar inom privatsektorn dvs på privat sjukhus eller mottagningar i större städer och bara drygt 500 tjänstgör inom den offentliga vården ute på landsbygden.

På ett distriktsjukhus i Muranga som jag får besöka en dag, finns det bara tre läkare för 230 sängar och flera mottagningar. Sköterskor och s.k. health officers (med 3-årig utbildning) ställer diagnos och ger medicin.

Vanligaste sjukdomarna är malaria (drabbar även små barn), svåra luftvägsinfektioner (ofta med dödlig utgång), ögonsjukdomen trachom (beror på dålig hygien, kan behandlas med antibiotika i tidigt skede, annars blir patienten blind på grund av starr), masksjukdomar i tarmen.

Barnadödligheten i Murangadistriktet är fortfarande hög, 63 per 1000 nyfödda, alltså betydligt högre än i Nairobi.

Vaccinationsprogrammet påbörjades 1981 och fungerar bra; barnen dör numera inte i mässling lika ofta som förr och också polio har blivit mindre vanlig.

På kvinnoavdelningen ligger unga kvinnor som söker sig hit

på grund av blödning eller infektion efter illegala aborter. Legala förekommer inte. En del kommer för sterilisering.

Många kvinnor föder med kejsarsnitt. Att föda barn kostar 40 skilling (20 kronor), annars är vården gratis i Kenya. Men i Muranga är det bara 30 procent av befolkningen som föder på sjukhus.

Ute i distriktet finns ett fåtal hälsocentraler, en viss motsvarighet till våra vårdcentraler. Den ansvarar framför allt för den förebyggande vården med undervisning i hygien, näringslära, vaccinationsprogram och familjeplanering.

Det sista ett populärt uttryck i alla utvecklingsländer.

Preventivmedel delas ut enbart till gifta par och först sedan de fått ett par barn. Det gäller att glesa ut intervallen mellan födslarna.

Trots detta är befolkningsökningen i Kenya skyhögt i dag (4 procent) beroende på att barnadödligheten och inte själva barnalstringen har minskat.

SIDA satsar på hälsocentraler och ett läkemedelsprogram med medicinlådor, innehållande bl.a. preventivmedel. Men det är bara det att (en skandal har uppdragats i dagarna!) lådorna kommer tomma till destinationsplatsen. Dess innehåll värt 15 miljoner shillings har förskingrats.

Kvinnogrupper är överallt aktiva när det gäller hälsouppläsning, vattenförsörjning och markodling. Rent vatten, mat och basal hälsovård för alla är vad de slåss för. Men det är de ekonomiska och politiska förhållandena som bestämmer över dem.

Helena Svantesson, Lund

Nicaragua

Stöd AMNLAE

På kontot har vi för tillfället 21 300 kr och det tycker jag är jättefint.

Men — vi måste ha in 28 000 till på ett år! Vad gör Ni i avdelningarna? Kan Ni inte hjälpa till med insamlingsarbetet litet mer?

Det är några avdelningar, som har skickat rejäla belopp och de ska ha heder och tack! Och så enskilda, och där är det många namn som återkommer regelbundet.

I samband med att jag åkte till Chile fick vi meddelande om att det inte blir något av med daghem i staden Rivas.

Kvinnoförbundet i Nicaragua, AMNLAE, ansåg att det var viktigare att få igång ett daghem för

de 660 anställda kvinnorna på Nicaraguas enda kvinnosjukhus. Det ligger i huvudstaden Managua och heter "Bertha Calderon" efter en kvinna som stupat i befrielsekampen.

Sammanlagt 100-talet barn ska få plats på det dagiset, som kommer att ligga inne på sjukhusområdet och det är barn i åldrarna 45 dagar — 3 år (mödraledigheten är 2 mån i Nicaragua).

Vi i insamlingsgruppen tycker att det är väldigt fint om vi kan vara med om att få det daghemmet till stånd. Då hjälper vi inte bara hundratals familjer, som får barnomsorgen tryggad där, utan också tiotusentals kvinnor och deras spädbarn, som Bertha Calderonsjukhuset årligen tar emot.

Jag antar att Ni följer Nicaraguas öde via massmedia och jag

utgår ifrån att Ni är medvetna om att Nicaragua är spjutspetsen i Latinamerika mot USA-imperialismen. Faller Nicaragua så blir det ett krig i hela Centralamerika och motståndskampen och befrielsekampen i hela Latinamerika tar flera steg bakåt.

När vi stöder AMNLAE med våra pengar och vårt insamlingsarbete, så deltar vi också i försvaret av Nicaragua. Landet har nämligen varit tvunget att lägga om budgeten och föra över resurser från planerade utvecklingsreformer. 40 procent av årets budget går till försvaret och Nicaragua har i år råd att bygga endast en skola.

Tack vare den internationella solidariteten blir det ändå flera skolor i år i Nicaragua. Och tack vare våra bidrag så blir det åtmins-

tone ett daghem till i Nicaragua, som gör att mammorna kan gå till sina jobb i lugn och ro, att deras knappa löner inte behöver belastas med att betala barnflikor, att barnen har ordentlig omvårdnad av särskilt utbildad personal.

Jag önskar att jag kunde motivera SKV:s medlemmar, så att alla var och en kunde ta på sig att samla in en eller två hundralappar. Då skulle vi ha de 28 000 som i ett nötskal.

Sist, men inte minst — när vi försvarar Nicaragua så försvarar vi också oss själva, som vi menar något med att alla folk har rätt att leva i frihet och demokrati!

Lisbet Schultz

Nicaraguainsamlingens konto:
pg 475 37 19 — 6.

Svenska Kvinnors Vänsterförbund

Barnängsg. 23, 116 41 Stockholm
Postgiro 50 50 95-0 Insamlingskonto 5 13 23-4
Tel: 08/40 92 05

SKV är partipolitiskt obundet och verkar för ett demokratiskt samhälle med en ekonomi som inte bygger på profit utan på människors behov, ett samhälle fritt från alla former av förtryck. Förbundets målsättning är att verka för jämlikhet mellan kvinnor

och män och för kvinnornas deltagande på alla områden av det ekonomiska, sociala och politiska livet, samt att verka för ett socialt och ekonomiskt rättvist samhälle där alla har ett meningsfullt arbete.

- Att verka för ett samhälle där alla barn och ungdomar kan känna trygghet och har lika värde, och där de tillförsäkras fysisk och psykisk hälsa och ges samma utbildningsmöjligheter.
- Att verka för fred, allt framtidsarbets grundval – mot krig och imperialism, krigens främsta orsak. Förbundet vill verka för allmän och total nedrustning.
- Att verka för skydd av vår egen och framtida generationers miljö, för ett resursbevarande samhälle som tar hänsyn till människors verkliga behov och sambanden i naturen.
- Att verka för solidaritet mellan folken, för folkens nationella oberoende, för de förtrycktas befrielsekamp, för en värld fri från varje form av ekonomiskt, politiskt, socialt och kulturellt förtryck, mot fascism och rasism. Att bekämpa all kommersiell exploatering av såväl vuxna som barn.

* * * * *

SKV har i korthet följande historia. 1914 bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor under parollen: Mot krigspsykos, för demokrati och kvinnors likställighet. År 1931 utvidgades förbundet så att ett samarbete blev möjligt mellan alla kvinnor som önskade en samhällsutveckling i vänsterriktning. Då fick förbundet sitt nuvarande namn.

År 1946 anslöts Svenska Kvinnors Vänsterförbund till Kvinnor-

nas Demokratiska Världsförbund, KDV, (Women's International Democratic Federation, WIDF).

KDV har 129 anslutna organisationer i 114 länder med flera hundra miljoner medlemmar. KDV har tillerkänts konsultativ status hos FN:s ekonomiska och sociala råd samt hos UNESCO. Denna status innebär att yttra sig vid sammanträden och att framlägga egna förslag muntligen eller skriftligen.

SKV-avdelningar

Arvika

Brita Tener
Högåsvägen 4
671 00 Arvika
Tel. 0570/183 34

Ambjörby

Ellen Eriksson
Box 414
680 52 Ambjörby
Tel. 0563/802 32

Deje-Forshaga

Monica Ranung
Bokliden 20
667 00 Forshaga
Tel. 054/705 34

Finspång

Anna-Lisa Göransson
Grytölvägen 24
612 00 Finspång

Gotland

Gunilla Manneke
St Klemensgatan 3
621 00 Visby

Göteborgsdistriktet

Zaida Hagman
Regnvädersgatan 4
417 32 Göteborg
Tel. 031/54 19 94

Västra Göteborg

Evy Andrén
Barytongatan 4
421 38 Göteborg
Tel. 031/47 40 02

Östra Göteborg

Erni Friholt
Hornsgatan 7
415 02 Göteborg
Tel. 031/21 24 86

Mölndal

Astrid Gustafsson
Knarrhögsgatan 8A
431 30 Mölndal
Tel. 031/27 18 17

Gävle

Inger Johansson
Hamiltonsgatan 32
802 20 Gävle

Huskvarna

Ingrid Nilsson
Munkgatan 5
561 00 Huskvarna
Tel. 036/13 74 55

Karlshamn

Sonia Karlsson
Pl 1049
290 72 Asarum
Tel. 0454/291 60

Karlstad

Siv Dahlgren
Mellqvistvägen 1
663 00 Skoghäll
Tel. 054/239 15

Katrineholm

Inger Andersson
Djulögatan 35-37 C
641 30 Katrineholm

Kramfors

Marie Sölvebring
Järnvägsgränd 64
872 00 Kramfors
Tel. 0612/144 92

Linköping

Else-Marie Hedberg
Rydsvägen 382 B
582 30 Linköping

Ljungby

Elsmarie Edström
Olofsgatan 26 B
341 00 Ljungby

Luleå

Agnes Wennberg
Krongårdsringen 30
951 00 Luleå
Tel. 0920/195 34

Lund

Astrida Svensson
SKV-Lund
Box 1208
221 05 Lund
Tel. 046/14 94 04

Malmberget

Siv Lundberg
Grevgatan 13
971 00 Malmberget
Tel. 0970/218 26

Malmö

Anna Landberg
Ystadsg. 18
214 24 Malmö
Tel. 040/23 40 76

Motala

Agneta Engren
Sundlingsväg 17
590 30 Borensberg

Piteå-Munksund

Siri Aldrin
Strandvägen 5
941 00 Piteå
Tel. 0911/372 76

Ramsele

Clary Krekula
Läkarvägen 8
880 40 Ramsele
Tel. 0623/106 03

Sala

Margareta Thelander
Lärarstigen 12
733 00 Sala
Tel. 0224/137 76

Skellefteå

Barbro Wiklund
Fäbogatån 5
931 56 Skellefteå
Tel. 0910/885 47

Skövde

Karin Sandelin
Mariestadsvägen 75
541 00 Skövde

Stockholms

södra förorter

Lilly Guilotte
Paternostervägen 36
121 49 Johanneshov
Tel. 08/59 88 92

Stockholms innerstad

Eva Ekelöt
Valhallavägen 14
114 22 Stockholm
Tel. 08/15 33 08

Spånga

Kerstin Juneberg
Cervins väg 19C
163 58 Spånga
Tel. 08/760 11 72

Södertälje

Maud Sedemark
Floraborgsvägen 12
151 51 Södertälje

Uppsala

Erda Åkerlund
Linnégatan 11 C
753 32 Uppsala
Tel. 018/10 48 72

Örebro

Marie Wikner
Åsbyvägen 7
703 75 Örebro

Förbundsexpeditionen i Stockholm har jour torsdagar kl.
18.00–20.00

SKV Göteborg har hand om medlemskontakter och ekonomi.
SKV:s lokal i Viktoriaskolan är öppen onsdagar 10.00–13.00 och
torsdagar 17.00–19.00
Linnégatan 21, 413 04 Göteborg. Tel. 031/14 40 28

